

ERDÉLYI MÚZEUM

XIV. kötet.

1897.

VI. füzet.

A küküllővári sírleletek és régiségek.

Küküllővárt az ősrégi ev. ref. templom restaurálásánál véletlenül egy sírboltra bukkantak, melyben három lenyőfa-deszka koprósó fekszik szorosan egymás mellett.

A legszélső koprósót felnyitván, abban egy elporladt női hulla hamvait és esontjait és gazdag ékszerekkel díszített bársony és selyem ruha maradványait találták. A keleti gyönggyel és zománczczal ékített aranygombokat, boglárokat, karpereczeket, nyakéket, smaragd fülbevalót, karikagyűrűt, tejkötő díszül alkalmazott aranyfoglatatú türkizeket tüstént leszedték s az egyház perselyébe lepecsételve őrizet alá vették.

A további kutatást beszüntetve, a politikai hatóságot is értesítve, a körlelkész Józsa Ferencz úr jelentést tett az egyházi főhatóság az erdélyi ev. ref. püspökhöz, a ki viszont az Erdélyi Múzeum-Egylet igazgató választmányát értesítette az érdekes síri leletről.

Egyidejűleg Kis-Küküllő vármegye főispánja Sándor János úr e sorok íróját értesítette a történelmi becsű felledezésről, úgy gondolkozván, hogy első sorban az Erdélyi Múzeum-Egylet hivatott a további kutatások vezetésére.

Az Erd. Múzeum-Egylet szíves készséggel ragadta meg az alkalmat a kutatás folytatására s máj. 12-én tartott ig. vál. üléséből kiküldötte dr. Finály Henriket, a régiségtár őrét és e sorok íróját Küküllővárra, egyidejűleg értesítvén a templomi kincsleletről a valás- és közoktatásügyi ministeriumot is.

A Múzeum-Egylet két kiküldöttje máj. 21. és 22-én tett eleget megbízatásuknak, melynek eredményéről kívánunk az alábbiakban beszámolni.

I.

Máj. 21-én délben Küküllővárra érkezvén (hol Haller Jenő gróf v. b. t. l. ő exciája vendégszeretetéből a várkastélyba szállattunk el) kora délután munkához láttunk.

A sírbolt, mely a templom mai homlokfala előtt, az egykori főoltár alatt rejtőzött, az újabb beföldelés alól kibontatván, hozzáférhetővé tétetett. A téglafalba vágott üregeken át néhányan a sírboltba bebocsátkozván, előbb a *szélső* koporsót kutattuk át a lehető legnagyobb kimélet és gondosság szemmel tartásával. A szétesett és porréteg között heverő koponyát és csontokat, s a porrá nem vált bársony, selyem és bőrnemű ruhadarabokat gyertyavilág mellett egyenként kiemelve, feladogattuk a templomban összegyűlt bizalmi férfiak kezibe.

Midőn már a koporsóban porrétegnél egyéb nem volt, ezt gondosan átkutattuk, a törmelléket marokról-marokra átsurolván újjaink között, hogy a legapróbb értékes tárgy se kerülhesse ki figyelmünket. S így sikerült még néhány apróbb boglart, türkiz fejkötődísz, kaptcsot stb. találni. A fülbevaló párja azonban nem került elő.

Az első koporsó után a *középsőre* került a sor. A lapostetejű koporsó fedő deszkáját felemelvén, ebben is egy *női holttest* gyér maradványaira találtunk. Csontok alig kerültek elő, még a koponyát sem találtuk a koporsóban: egy-két oldalborda, láb- és karsont maradvány emlékeztetett az egykori holttestre. Hogy nőnek a koporsója volt, kétségtelenné tette a porrétegből előkerült vastag selyem szoknya, a selyem hajtekeres, fátlyak, selyem dolmány stb. a mint alább egyenként ismertetjük. Ékszernek — a leggondosabb aprólékos kutatás után is — se híre, se hamva.

Ez tehát egy már régen kifosztott koporsónak látszott. Most és legújában nem nyultak hozzá. Ezt az értesítést megerősítette az a külső jel is, hogy a koporsó fedő deszkája, mielőtt hozzá nyultunk volna, épnek látszott, de az óvatos érintésre is tüstént szétmállott, töredezett. Megbolygatva tehát akkor lehetett, midőn a harmadik (a legszélső) koporsót mellé helyezték; akkor szedhették le a selyemruhák ékszereit is s távolíthatták el a csontokat, ha ugyan azok nem a friss levegő hozzájárulása következtében mállottak szét.

Ezt a feltevésemet alább említendő körülmény — a sírbolt kibővítése — is támogatja.

A *legbelső*, szorosan a fal mellé illesztett koporsó egyenlő nagyságú a másik kettővel, látszólag ép, de tényleg korhatag fedő deszkával leborítva, valamiként a koporsó alsó és oldaldeszkái is a legkönnyebben szétmállóban voltak.

Ebből a harmadik (legbelső) koporsóból még kevesebb emberi, vagy ruha maradvány került elő. A koponya és csontok hiányzottak, a haj- és ruharészekből következtetve ebben is női holttest nyugodott, míg — valószínűleg a későbbi temetések és sírbolt bővítés alkalmával — meg nem bolygatták. Ékszerből egyetlen vékony sodrott érczyűrű került elő, zöld patinával bevonva, de annyira törékeny állapotban, hogy a porból kiemelés pillanatában három darabba roppant szét.

A három koporsóban a következő tárgyakat találtuk:

I. A fal mellett lévő legbelső, tehát *első koporsóban* volt:

1. Egy *selyem szalmazsák* az egész koporsó hosszában, több mint egy méter hosszú, 55 cm. széles, megtöltve valami szárított virág-szálakkal (levendulával?) vagy valami vékony-kocsú, ágas-bogas, finom, talán köles-szalmával. A selyem-szövet egy része a koporsó fenekéhez szorosan oda tapadt; egy 100 cm. hosszú részt épen, összefüggő egészben hoztunk magunkkal. Színe most sárgás kávébarna, eredetileg tán piros lehetett.

2. A halott feje alatt legalól összehajtogatott kis *persa-szőnyeg* volt, melynek egyes darabjait elhoztuk magunkkal.

3. A halott feje alatt egy most sárgás-barna színű *selyem párna* volt, 45 cm. hosszú és 40 cm. széles, finom virágszirmokkal (talán rózsalevelekkel?) megtöltve.

4. A párnára szép szőke *hajtincsek* vannak rátapadva, két piros selyem-szalag fonadék egész épen lóg le róla.

5. Egy sodrott *érczyűrű* zöld patinával bevonva, mely az érin-tés után három darabba tört.

6. Egy kevés apró csontmaradvány, borda s lábszár szilánkok. A koponya hiányzott.

II. A középső, *a második koporsóban* ezek találtattak:

1. *Persa-szőnyeg* darabok a fejpárna alatt.

2. Egy *selyem párna*, 58 cm. hosszú s 28 cm. széles, ugyanolyan sárgás-barna színű és minőségű selyemből, mint az előbbi koporsóban levő párna és derékalj (szalmazsák) selyemszöveve. A mi arra mutat, hogy az illetők testvérek lehettek. Ez a fejpárna is, mint az előbbi koporsóban, virágszirmokkal és szálakkal volt megtöltve.

3. A párna fölött a halott feje alatt egy selyemből font vastag *fejkoszorú* nyugodott, most sötét kávészínű, eredetileg talán megyszín lehetett, 55 cm. hosszú s vagy 10 cm. vastag.

4. A párnához tapadva egy tenyérnyi rövid, barna *hajcsomó*.

5. Selyem fátyol *szemfedő*, világos sárgás színű, 70 cm. hosszú és 30 cm. széles, két darabba van szakadva, a fej alatt lévő szőnyegből egyes darabok rá vannak tapadva.

6. Virágos brokát selyem *mell-derék*, kivágott nyakkal, hátán két sor rávarott selyem paszománt csipkével, mellén kapsok nyomai-val, vállán keresztül két összekötő selyem hímzésű csipkeszalaggal.

7. Nagy rányomott virágokkal díszített, vastag brokát *selyem-szoknya*, most kávébarna, eredetileg talán megyszínű, nehéz gazdag selyem-szövetből, gyönyörű virágokkal, alján három bársony-szalag paszománt díszítéssel, szegélyül rávarrva. A szoknya alsó körülete vagy $3\frac{1}{4}$ méter, derekán $1\frac{3}{4}$ méter.

8. *Selyem derékkötő*, hálószerűen kötött sárgás-barna színű selyem shawl, mindkét végén dús selyembojttal; 195 cm. hosszú és kiterjesztve 40 cm. széles. Megjegyzendő, hogy ezt a mellen összegöngyölgetve találtuk. Lehet, hogy eredetileg nem derékkötő, hanem nyak- és melldísz lehetett.

9. *Piros csizma* fejének a felső része és hegyes orra.

10. Nagyon kevés csontmaradék, egy darab a hátgerinczből; a koponya hiányzott.

III. A legszeleső *harmadik koporsóból*, a Kendi Zsófia Bogálhi Menyhértneéből a következő tárgyak kerültek elő:

1. *Persa-szőnyeg* darabok, összehajtogatva, a koporsó felső végén, a fej alatt.

2. Selyem *fejpárna*, felső behuzója nagy-virágos brokát-selyemből, alsó része még vastagabb selyemszövetből, 55 cm. hosszú, 50 cm. széles. A fej a vékonyabb, de finomabb selyem behúzó felett nyugodott. Ez is virágszirmokkal volt megtöltve.

3. Zöld-selyem vastag *hajtekeres*, 55 cm hosszú, két végén selyem szalaggal koszorúba összekötve, mely eredetileg a fej alatt nyugodott.

4. *Spongyadarab*, egy tenyérnyi, mely talán a fennebb említett hajtekeres belsejébe köré hézagát töltötte ki. Mi a sírt már megbolygatva találván, alantabb kaptuk.

Ezeken nyugodott eredetileg a szép formás, de kicsiny koponya, felső részén nagy lyukkal, mintha egy buzogányütés törte volna be. Szép szőke, befont *hajfürtei* kék selyem kötött *hálóba* voltak összefoglalva, melyek a koponyáról leválva, egy madárfészekhez hasonlítottak. A fejen még egy kis kerek kék *bársony főkötő* volt, köröskörül apró arany boglárókkal s aranyfoglalatú türkizekkel díszítve. Nyolcz darab ilyen türkiz-ékké került elő, aranyfoglalatja belsején mindenik egy egy számjeggyel jelölve (egyiken 29-es szám, a mi azt mutatja, hogy eredetileg több volt, mint a mennyi a koporsóból előkerült). A haj-hálót és főkötőt a koporsó első felnyitásakor kivették, az ékszereket erről, miként a mentéről is leszedték s most is még az ékszerek között vannak. A magunkkal hozott tárgyak közt következnek:

5. Egy vastagabb és egy vékonyabb *hajfonadék*, ez utóbbi vékony piros galanddal összefűzve.

6. *Selyem fátyol szemfedő*, sárga selyemből hímezve, hasonló a

II. koporsóban található, de ezen még arany- és ezüst-fonal díszítések megfeketedett nyomai is látszanak. Hossza 82 cm., szélessége 64 cm.

7. Sárga piros és zöldes selyemfonadékból hálószerűen kötött *derckas mellény*, selyem zsinórokkal összefűzve, szegélyét ezüst és aranyfonalos skófiom-csipke képezte. Hasonlított a mai »Figaro« női mellényekhez. A kiemelés és a templomban való nézegetés közben összehozódott.

8. Sötét-kék *selyem-bársony mente*, felálló Zrinyi-gallérral, ránczokba szepett bodros vállakkal, rövid újjal. Nyakán, vállán, mellén s alsó kerületén selyem paszomántos sujtásokkal kivarrt díszítés, mellén 3, alább 1 sorosan, alól két oldalt és hátul bevágva és ugyanilyen ketős paszomántos rávarrással díszítve. Ezen voltak felvarrva a nagy és kisebb boglárók, melyeket a koporsó felbontásakor leszedtek. Bélése ragyogó sávos sárga párduezbőr színű bársony peluche. A romjaiban is csaknem teljesen ép, gyönyörű szabású díszmente hossza a hátán 120 cm., gallérja bősége 40 cm. alsó körülete 254 cm.

9. *Deréköv selyem szalag*, 150 cm. hosszú és 20 cm. széles, most halvány sárga.

10. *Piros csizmája* ránczos szárából egy-egy darab.

11. Csizmájának hegyes orra vége, selyemszövetből, skófiomos-csipke szegővel.

12. Koponyája, csontjai, melyek a koporsóba visszahelyeztettek.

Arany karika *jegygyűrűje*, melynek külső szegélylyel védett kerületén KENDI SOPH. BOG. MENIHART olvasható; *fülbevalója* aranyfoglatatú smaragdköből (páratlan); három, színes zománccsal díszített *arany-karperecz*, mozgékony arany lemezekből, sűrű láncszemekkel; *nyakéke* keleti gyönggyel díszített aranylánczból s négyszögletű aranyrudacskákból zománccos alapon betűkkel és a *mente-csattok* már előbb kivétettek s az többi ékszerek közé tétettek, melyeket azóta külön küldöttek fel az ev. ref. püspök úr kezéhez, hogy ő mint az Erdélyi Múzeum-Egylet alelnöke is i. téttesse a megbecsültetést s közvetítse az Erdélyi Múzeumnál a leletek megvételét. Felküldötték azt a *keleti szőnyeg* is, melynek apróbb kortársai a koporsókban porladtak el, egyes megfakult töredék-darabokban maradván csak fel.

*

Kérdés már most: micsoda tanúság háramlik reánk ezekből a sírleletekből?

Belbecse természetesen csak az ékszereknek van. Hogy mennyi? azt egyrészt az ékszerész mérése határozza meg, hogy mennyi nyom az arany súlya s másrészt a szakértő műrégész, hogy mennyi a régészeti műbecse. Annyit azonban constatalni lehet eddig is, hogy az ékszereknek is inkább tudományos bece van, mint sem

nagy reális értéke s ezerekről csak a túlesapongó fantázia ábrándozhat. Tudományos becse abban rejlik, hogy kevés női ékszerünk s főkép díszruha-ékszer maradt fenn a XVI. századból s mint ilyen ez a lelet párját ritkítja.

A ruha darabok is, melyeknek reális értéke a dolog természeténél fogva nem lehet, becses adalékul szolgálhatnak a XVI. cz. *női viselet és ruházat ismeretéhez*, melyeket jórészt csak képekből ismerünk.

Sajátságos szeszélye és véletlen találkozása a sorsnak, hogy Erdélyben a legtanulságosabb costume-képek épen a Küküllővár jelenlegi urának gr. Haller Jenő v. b. t. t. úrnak tulajdonában lévő gr. Haller-család nemzetségekönyvében találhatók, melyben a XVI.—XVIII. században élt családtagokat korhű öltözetben egykorán, nemzedékről nemzedékre lefestették. 1886-ban a »*Tural*«-ban kiadtunk ebből 10 férfi és 10 női arcképet, színezett képekben.

Ezeket a képeket és a küküllővári sirboltból előkerült ruhadarabokat összehasonlítva, több analogiát találunk. Pl. a Kendi Zsófia bársony-mentéjéhez hasonló van a vele egykorú *Bocskai Ilona* Haller Gáborné képén, ugyanolyan puffos vállakkal, drága kövekkel ékitve; nyakéke, fejkötője is hasonló. Haller Istvánné *Kendi Judit* (a Kendi Zsófia másodunoka húga, meghalt 1637 ben) hasonló nagy virágos brokát-selyem szoknyában van lefestve, mint a minő a II. koporsóból napfényre került. Derekas mellényét megtaláljuk képben Haller Péterné *Bethlen Zsófián* († 1662.) ugyanolyan szabással, a vállon keresztül összetartó selyem szalagokkal. Ennek anyján Haller Péterné *Tarnóczy Sárán* († 1648.) ugyanolyan diszítésű három-fodros selyemszoknya van, mint a minő a II. koporsóból kikerült. A hajat összetartó selyem hálós lökötök s felette még kis bársony-lökötök is láthatók több Hallerné képén. Mindegyik lábán még sárga vagy piros csizma feje is látszik. Úgy hogy, a mit eddig jobbára csak képből ismertünk, ezekben a leletekben előttünk van a valóságban is.

Még egy érdekes tanulság kínálkozik a leletekből: *a temetkezés, a koporsóba elhelyezés* módjának és szokásának megállapítása. Látjuk e leletekből a fenyőfa deszakoporsó ágját elkészítve szárított virágszálakból, selyempárnába töltve; a virágszirmokkal töltött kis selyem párna alatt s tán némely koporsóban

egész hosszában, keleti szőnyeget; a párna felett selyem-tekercest a lej alatt (köze spongyával kitöltve); erre fektették aztán a halottat, felöltöztetve ékesen, néha teljes ékszer-diszével. Valószínű, hogy a két első koporsóban is voltak ékszerek, de ezeket a kihalt család utolsó sarja eltemetésekor leszedték a »nevető örökösök,« vagy a sírbolt építő munkások, nem kimélve még a csontokat sem.

Ezekben a culturtörténeti tanulságokban rejlik a küküllővári sírleleteknek főbecse.

II.

Megismerkedvén a küküllővári sírbolt koporsóival, önkénytelenül is az a kérdés izgatja képzeletünket, hogy kik lehettek azok az előkelő úrasszonyok, kiknek földi maradványai e koporsókban nyugszanak?

A harmadik, legszélsőbb koporsóban talált karikagyűrű s annak külső kerületén olvasható *KENDI. SOPH. BOG. MENIHART.* felírat semmi kétséget sem hogy arra nézve, hogy ebben Bogáthy Menyhértné Kendi Zsófia van eltemetve.

Bogáthy Menyhért nevét ismerjük a történelemből, mert előkelő szerepet játszott a XVI. évszázad utolsó és a XVII. sz. első évtizedében, Báthory Zsigmond, Báthory Endre, Székely Mózes és Bocskáy István fejedelemsége és Mihály vajda meg Básta tábornok rémuralma idejében. Ebből az alkalomból érdekesnek láttam összekezesni és állítani a róla feltalálható életrajzi adatokat.

Első nyilvános történeti szereplését abból az időből találom, midőn Báthory Zsigmond a lemondott fejedelem Oppelnből nagyhirtelen Erdélybe visszatért (1598. aug.) s a Szász-Sebesen épen táborba gyűlt rendek mit tudtak tenni: ismét visszafogadták fejedelemnek. A rendek épen *Bogáthy Menyhértet* és Perusith Máthét küldötték hozzá Kolozsvárra, meghódolásukat jelenteni.

Az egy év multán Zsigmond eme visszafogadása felett tartott tanúkihallgatás vet erre világot. Ebből tudjuk meg azt is, hogy *Bogáthy Menyhért Küküllővárt lakott* s onnan ment a szász-sebesi tábori országgyűlésre is.

Ő maga ezt vallja egyebek közt a Báthory Zsigmond visszafogadásáról: »Én Bogáthy Menyhárt . . . akkor voltam *házamnál Küküllőváratt*, éjjel menék Szász-Sebeshöz az táborban; kérdém a szolgálimtól: mi hirrel vannak a táborban? . . . Úgy mondák, hogy

megjött Zsigmond fejedelem stb. Oztán az főuraim engemet hivatának Perusit Mátéval, küldének Kolozsvárra Zsigmond fejedelemhöz, hogy megmondjuk, hogy visszafogadták. Mi elmenénk s megmondók Zsigmond fejedelemnek s igen megköszöné« stb.¹

Bogáthy Menyhértnek, a küküllővári földesúrnak, további történelmi szereplését az 1599. oct. 28-án vívott n.-szeben-sellenberki csatában tudjuk, a hol a csata előtt kötött egy-napi fegyverszünet alatt (oct. 27.) ő volt az egyik kezes (Székely Mózessel a későbbi fejedelemmel együtt) az erdélyiek részéről Mihály oláh vajda táborában. Hiába kérték a kalandor vajdát, hogy ellenséges szándékától álljon el, másnap megtörtént a Báthory Andrásra és az erdélyiekre nézve végzetes csata.

Bogáthyt az egykorú történetíró Szamosközy I. ekkor »születésére és erényeire nézve kiváló ifjú«-nak mondja.² A »juvenis« szóból, ha a mai »fiatalember« értelemben vesszük, azt következtethetnők, hogy ekkor még nőtlen volt; de ez — mint alább látandjuk — nem valószínű.

További történelmi szerepléséről tudjuk, hogy Mihály vajda 1600. aug. követségbe akarja küldeni Prágába a császár-királyhoz; tehát megbízott híve volt; a mi azonban nem gátolta őt abban, hogy a miriszlai győztes és a goroszlai veszített csatákban honfitársai táborában harcoljon a bitorló ellen.

A miriszlai csata és Mihály vajda kiveretése után Bástá György a csász. hadak fővezére telterjesztést ír (Gyula-Fehérvárt 1600. nov. 20.) a császár-királynak Bogáthy Menyhért érdekében, a ki magának adományoztatni kér némely Dévához tartozó jószágot.³

Az erdélyi tanácsurak viszont (1600. nov. 23. Gyulafejérvárról) azt kéri a császár-királyhoz írt levelükben, hogy »Bogáthy Menyhért nejének, Kendi Ferencz leányának, a Báthory Zsigmond által confiskált s akkor Bocskai és Kornis G. által birt javait restituálja,« ezeket egyebekkel kárpótolván.⁴

Ebből megtudjuk azt a minket itt kiválóan érdeklő tényt,

¹ Szilágyi Sándor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. IV. sz. 238. l.

² »Melchior Bogathius natalibus et virtute praestans juvenis«. Szamosközy Tört. maradv. II. 309.

³ U., ott. 168. l.

⁴ U., ott. 569. l. (regesta.)

hogy Bogáthy Menyhértnek 1600-ben már — s valószínűleg már jóval azelőtt is — felesége Kendi Sophia a *Kendi Ferencz leánya* volt.¹

Kendi Ferencz (a kormányzó Sándor testvér öcsese) egyike volt a Báthory Zsigmond által 1594. nyarán elkövetett politikai gyilkosság szomorú áldozatainak. Mig bátyját Sándort és unokatestvéröket Gábert a Kolozsvár piacán felállított vérpádon végeztette ki az örjögő fejedelem, addig Kendi Ferenczet Gyula várába fogságba küldette s ott fojtatta meg. »Kendi Ferenczet egy öszvesodrott kezkenővel ölték fojtották meg nagy-nehezen sok időre az drabantok.« »Nehezen holt meg; mind azon vér volt az padimentom verekedése miatt«, orrán, száján kibugygyanván vére a fojtogatás közben.²

A német szövetséget ellenző, Erdély hagyományos politikáját védelmező főurak kiirtásának nemcsak politikai oka volt, de egyúttal olyanforma fináncz-művelet is volt ez, mint a római zsarnokoké, midőn egy-egy magát jól megszedett civis Romanust a vagyona kedvéért végeztettek ki. Kendi Ferencz ha kevésbbé vagyonos ember leendett, valószínűleg kikerülte volna az erőszakos halált, mert nem volt sem pártvezér, mint bátyja Sándor, sem exponált pártember; de mert nagyon gazdag volt, neki is meg kellett halnia. Maga mondotta börtönében öreinek, hogy: az az én bűnöm, nagy bűnöm, hogy egy kevés pénzt gyűjtöttem össze, ez az én rettenetes vétkem, s ezért kell nekem meghalnom!³ És nem hiába. Kendi Ferencznek drágakövei, ékszerei, arany és ezüst »marhája« 600,000 forintra becsültettek (mai értékben m. e. tizszerannyi): mindezeket jószágaival együtt confiscáltatta a fejedelem a többi kivégzettekével együtt.⁴ Elmondhatta e nagy fináncz-művelet után, hogy most

¹ Kövári László »Erdély nevezetesebb családai« cz. művében (Kolozsvárt 1854.) *Kendi Zsófiát* Bogáthyiné a Kendi Sándor legidősebb leányának írja; utánna következett volna *Zsuzsa*, Báthory Boldizsárné, *Krisztina*, Kovacsóczy Farkas, majd Ghiczey Péter, harmadszor Némethi Gergely neje, végül *István* a kanczellár († 1628.) *Nagy Iván* Magyarország családai cz. m. Kövári után szintén így adja. Az egykorú eredeti oklevélnek nagyobb bizonyító ereje lévén, *Kendi Ferencz* leányának kell tartanunk.

² Szamosközy I. Tört. Mar. IV. 41. és 47. l.

³ Bethlen Farkas históriája III. k. 486. l.

⁴ U. ott. III. k. 489. Kendi Sándornak 60,000 aranya, Kovacsóczyinak m. e. 200,000 frtja volt és confiscáltatott.

már van pénze a török elleni háborúra. Leánya és veje aztán folyamodhatgatott fejedelmekhez az elvett vagyon visszádsáért: alig került abból több a törvényes résznél vissza. A küküllővári sírboltban megtalált ékszerek is aligha nem ebből a Kendi-kincsből valók, s vagy már előbb hozományképen, vagy a törvényes leánynegyed révén menekültek meg a Báthory Zsigmond kincssóvár kezébe kerüléstől.

Kendi Ferenczet aztán — Bethlen Farkas¹ és utána több történetíró szerint — ugyanott Gyalun temették el; de később valószínűleg a gyulafejérvári templom sírboltjába vitték bátyjával, a kolozsvári piacon lefejezett s azután a kolozsvári kistemplomban eltemetett Kendi Sándorral² együtt. Mert az bizonyos, hogy a gyulafejérvári székesegyházban díszes sarkophágja volt e két hírneves Kendinek, melyet a Mihály vajda martalócz hadai a miriszlai csata után (1600.) a Hunyadi László sarkophágjával együtt szétromboltak. Midőn később a széttört darabok összeillesztettek, a Kendiek márvány sarkophágjának czimeres és felírásos homlok-vege a Hunyadi László márvány sírkoporsójának végébe illesztetett s maig is ott van. A czimerpaizsban a Kendiek nyállal átlőtt medve-talp címere felett *F. Et A. K.* nyilván *Franciscus et Alexander Kendi-t* jelentenek.

Ez itt azért is figyelmet érdemel, mert a küküllővári templomban is van egy márvány sarkophag, a mely anyagára és (a mennyire a gyulafehérvári Kendi-siremlék töredékéből megítélhető) művészi kidolgozására nézve hasonló a két Kendiéhez. Amazt 1583. után Kendi Zsófia nagynénje emlékére állíttatta Báthory István, emezt 1594. táján faragtatták — valószínűleg ugyanazon szobrászszal mind a kettőt.

Az apa Kendi Ferencz és leánya Kendi Zsófia tehát két egymáshoz közeli templom sírboltjában letek örök nyugovóhelyet.

Kendi Zsófiáról a történelem évkönyvei nem jegyezték fel egyebet, mint hogy Bogáthy Menyhértne volt. Nem volt híres asszony, de annál jobb feleség lehetett. Valószínűleg fiatal korában hunyt el. Szép szőke hajfürtei, selyem szalaggal befűzött hajtonadéka, melyekben egyetlen őszes szál sem látható, erre engednek

¹ U. ott. III. k. 486. l.

² U. ott. III. 473. l.

következtetni. Az a pompás ékszerekkel gazdagon diszitett fejkötő és bogláros mente, a selyemszálakból kötött kis derék (a mai »Figaro«-derékhez hasonlatos mellény), a ránczos piros csizma, a smaragd fülbevaló mind arra mutatnak, hogy fiatal korában elhunyt kedves feleséget zárt koporsójába a kesergő férj, vele temetvén talán menyasszonyi legkedvesebb ékszereit és diszes ruházatát, mely 300 esztendő múlva is, midőn a test teljesen porrá vált, még mindig daczol az enyészettel.

Férje, a harcok viharában megedzett Bogáthy Menyhért, túlélte a XVI. századot. Az 1601 aug. 3. goroszlai harczból menekülve, több erdélyi főurral Görgény várába vonúlt és zárkózott.¹ Ezt a várat a hozzá tartozó uradalommal a két Bogáthy-testvér (Miklós és Menyhért) Báthory Zsigmond fejedelemtől zálogbirtokul (inscriptio-ban) kapták a neki adott kölcsönösszegek fejében, mindaddig, a míg vagy ő, vagy utódai a zálogösszeg megfizetésével ki nem váltják. Básta ugyan 1602-ben kezéhez vette és német őrséggel rakta meg, de nem sokára ismét visszabocsátotta a Bogáthy-testvérek kezébe.

Midőn Székely Mózes zászlót bontott, hogy Erdélyt Básta uralma alól fölszabadítsa, a Bogáthy-testvérek hozzá csatlakoztak s Miklós jelen volt azon a tábori országgyűlésen Gyula-Fehérvár ostroma előtt, melyen Székely Mózes fejedelemmé választották (1603 ápr. 15—26). Jelentékeny részt vesznek az Erdély felszabadításáért ekkor vívott harcokban is. Ők fogják el a Básta által a székelyek felkeltésére beküldött gr. Capreoli Tamást, kit Görgény várába visznek s ott tartják fogságban. Miklós nem sokára követi a Székely Mózes táborát, Menyhért Görgényben marad drága foglyukkal, a ki egy őrizetlen pillanatban embereivel kiszökik a várból s lóra kapva elvágtat. Bogáthy mihamar észreveszi a szökést s várörző katonáival utánok iramodik. Utólérvén, Capreoli kíséretéből néhányat levágnak, magát az olasz grófot ellogják s visszavivén Görgénybe, vasra verik.

Bogáthy Miklós részt vett a Székely Mózes és Radul vajda között a brassai papírmalomnál 1603 jul. 17. vívott végzetes csatában, melyből a fejedelem épen Bogáthy Miklós kíséretében próbált

¹ Innen ír hatod magával Besztercze városának 1601. aug. 22., híreket tudakozván Básta hadai felől. Ld. Szádeczky L. Erdély és Mihály vajda tört. 429. l.

menekülni, de szerencsétlenül. »Bogáti Miklóssal, (a ki egyik főtanácsúr volt) szaladtak volt együvé ketten, . . . futnak egy árokra, Moyses elugratja, Bogáti lova elesett. Rác György (az üldözők közül) minthogy sietve megyen volt Moyses után, látván Bogátit, hogy elesett, hátra szólott, hogy ne öljék meg, mert lüember«¹. . . Ha nem ölték is meg egészen, olyan halálos sebet kapott a fején, a melybe nem sokára meghalt aztán Brassóban, a hova a csatától vitték. Radul oláh vajda annyira bosszús volt reá, hogy »még az holttestit is fel akarta akasztatni, Tholdi István alig kéré meg.«²

Bogáthy Menyhért — a kit némelyek a brassai csatában elveszettnek írnak — szerencsésebb volt bátyjánál, a fontos hadászati pont, Görgény vára őrizete tartván vissza a csatából, életét megmenthette. Ámde Básta uralma visszatérte után sok zaklatásnak volt kitéve, csak is az erős Görgény várának köszönhette, hogy nem kellett kibujdosnia, mint vezérszereplő honfitársai legnagyobb részének. Később sikerült neki Bastát s általa a császárt megengesztelnie, de hüllensége s Capreoli Tamás gr. elfogatása és szolgálai megölése miatt 6000 aranyat kellett fizetnie Basta kezébe, hogy szabadságát és biztonságát visszanyerje.³

Ugyanekkor (1603.) a Bastától megöletett Mihály vajda fia Petraskó olyan családi kincseket követelt Bogáthi Menyhértten, a melyeket ez Mihály vajdánétól (bizonyára viszonzszolgálat fejében) ajándékon kapott.⁴

Bogáthi Menyhértet azonban a visszanyert császári kegy korántsem térítette hazája felszabadítása ügyétől s csak az alkalmat várta, hogy a mellett ismét kardot ránthasson. Midőn Bocskai zászlai diadalmasan nyomódnak elő Magyarországon, az erdélyi nemesek és székelyek egy kisdud csapatát gyűlést tart Maros-Szeredán és felesküdnék a Bocskai hűségére. Bogáthi Menyhért is ott van, már mint vezérszereplő.⁵

¹ Szamosközy IV. k. 192. l.

² U. ott. IV. 202.

³ Bethlen Farkas historiája V. k. 492. l.

⁴ Szamosközy IV. 204. így sorolja elő ezeket: Három vont arany mente hiúzmállal bélelt. Egy kard drága köves szerszámmal, egy arany láncz, 1000 arany frt. érő. Egy igen szép bot, mit Mihály vajda Konstantinápolyból hozatott.

⁵ Szamosközy IV. 329. 351. l.

Bocskai Gyulaffi Lászlót haddal küldi be, Bogáthi Menyhért csatlakozik. 1605 jul. 23. ment Görgényből a Gyulaffi táborába.¹ Nagy szükség volt ott reá, mert Gyulaffi elbetegesedett s a fővezérseget Bogáthinak kívánta átadni. »1605 jul. 25. Gyulaffi László praeficiálá képében generalisnak Bogáthi Menyhártot, mert immár annyira elnehezedett vala, hogy szinte meghalni készül.« Nem sokára meg is halt. A főhatalom Erdélyben így Bogáthi kezébe került.² Ő hódoltatja és ostromolja a szász városokat, Meggyest és Segesvárt.³

Aug. 6-án Segesvár alá száll táborával s megkezdi a város ostromát. Szamosközy feljegyzi róla, hogy »Bogáthi Menyhért jól forgódott.«⁴ Addig löveti a várost ágyuival különböző helyekről, mignem (sept. 19.) meghódol. Pár nappal azelőtt sept. 13. Bocskait Meggyesen fejedelemmé választották. Bogáthy Radnóthot, a hűtlen Kornis Boldisár uradalmát kapta jutalmúl sept. 20. Bocskaitól.

Bocskait azonban a magyarországi ügyek csakhamar Erdely elhagyására készítették s az erdélyiek fő nélkül maradván, elégedetlenség keletkezett s voltak, kik magok közül óhajtottak fejedelmet. Bogáthy Menyhért volt a malcontentusok egyik fejedelem-jelöltje. 1606. jun. havában conspiratio gyanuja miatt többeket elfogat Bocskai. Szamosközi szerint »részes volt ez conspiratióban *Bogáthi Menyhért, ki ugyan az fejedelemségre igyekezett . . . de azután hamar megholt . . .*«⁵ 1600 végén már nem élhetett, mert Bocskai 1606. decz. 17. végrendeletében a Bogáthi Menyhért birtokait másoknak hagyományozza: Görgényt Bocskai Miklósnak, Radnótot és Dévát Nyári Pálnak stb.

Ennek a szép történeti múlttal dicsekedhetett, a fejedelmi trón lépcsőjéig emelkedett előkelő főúrnak volt felesége *Kendi Zsófia*, ma a küküllővári sírbolt egyik csöndes lakója. Lehet, hogy túlélte férjét, de öregkort ő sem ért s gyermekei nem maradtak.

A midőn őt a küküllővári templom sírboltjába levítették, már két koporsó feküdt ott néhány évtized óta. E két koporsó befogadására ásták eredetileg és falazták ki téglával a sírboltot, úgy hogy

¹ Szamosközy III. Pótfüzete 554. l.

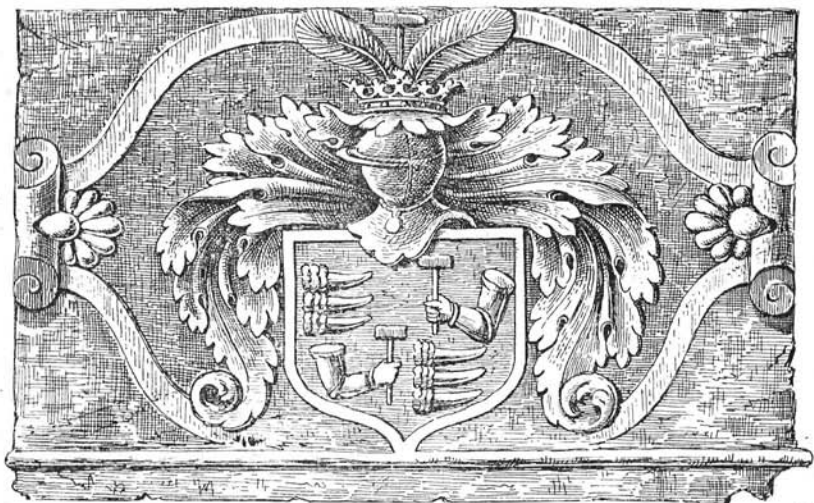
² U. ott. 346. és Pótfüzete 555.

³ U. ott. 350—51.

⁴ III. Pótfüzet 556. l.

⁵ Szamosközi IV. k. 354. l.

a Kendi Sophia koporsója befogadására már nem volt benne hely : úgy kellett kibővíteni. A toldásnak s kibővítésnek nyoma tisztán kivehető a sírbolt hátsó és oldalfalán. Az újonnan rakott téglafal elválasztó vonala vitte arra a gondolatra a sírbolt felfedezőit, hogy ott bennebb talán más sírbolt rejlik ; a megejtett próba faltörés azonban kimutatta, hogy azon belül televény föld van, sírbolt nincs.

A PATHÓCSY-CSALÁD CZÍMERE.
(Nemes Ödön tr. rajza.)

De hát kié lehetett a másik két koporsó ?

Ennek meghatározására nincs oly biztos támaszpontunk, mint a Kendi Zsófia jeggyűrűje ; de van mire alapítanunk combinationokat, melynek alapján csaknem biztossággal meghatározhatjuk a sírbolt két régebbi halottja kilétét.

A templomban 300 év óta kegyelettel őriznek egy fehérmárvány sarkophagot, melyet Somlyai Báthory István, a hasonló nevű fejedelem unokaöccse, Zarándmegye főispánja készíttetett emlékül anyósa az 1683. sept. 1-én elhunyt Pathócsy Zsófia Bebek Györgyné emlékezetére. A díszes marvány sarkophág tetején Pathócsy Zsófia domborképe van kifaragva, a mint a koporsóban feküdt inádságra összekulcsolt kézzel, fejéről lelógó hosszú fátyollal, tetes m. llderékkal, arany övvel, dús redőzetű selyem ruhában. A sarkophág két oldalán

liliommal díszített domborművű faragványok. Az egyik végén a Pathócsy-család czimere, a négyfelé osztott paizs két-két mezejében hármás sárkányfog, a más kettőben kalapácsot tartó kéz. A paizs felett zárt sisakon toll-dísz között ugyancsak kalapácsot tartó kéz. A sarkophág másik végén a következő felirat látható:

PATHÓCSY ZSÓFIA SARKOPHAGJA FELÍRATA.
(Nemes Ödön rajza után.)

Ez a sarkophág eredetileg épen a sírbolt felett volt elhelyezve. Külső hossza 185 cm., belső hosszúsága 140 cm., külső szélessége 90 cm., belső szélessége mindössze 40 cm. E méretből kitűnik, hogy ebben a Pathócsy Zsófia holtteste nem lehetett eltemetve.

A sírbolt egyik koporsójában tehát minden valószínűség szerint *Pathócsy Zsófia* volt eltemetve.

De hogy kerül Kendi Zsófia a Pathócsy Zsófia sírboltjába s kié lehet a harmadik koporsó?

Kitalálhatjuk azt is, ha tudjuk, hogy *Kendi Zsófia édesanyja Pathócsy Klára* volt, Pathócsy Zsófiának valószínűleg édes testvére.¹

¹ Kővárinál Erdély nevezetesebb esaládai 154. l. és utána Nagy Ivánnál Magyarország esaládai VI. 200. l. *Pathócsy Klára* Kendi Sándor első felesége lett volna s az ő legidősebb leánya Zsófia; de a Szilágyi S. Erd. Orszgy. Eml. IV. k. 569. l. közölt oklevél kivonat szerint *Bogáthiné Kendi Zsófia a Kendi Ferencz leánya lévén*, édes anyja Pathócsy Klára nem a Kendi Sándor, hanem a Kendi Ferencz felesége kellett legyen.

A küküllővári sírboltban nyugvó halottak tehát: 1. *Pathócsy Zsófia*, Bebek Györgyné, Szádvár hős védője, († 1583) 2. *Pathócsy Klára* Kendi Ferenczné és 3. *Kendi Zsófia* Bogáthy Menyhértné.

III.

Végezetül meg kell emlékeznünk a küküllővári templomban található egyéb régiségekről.

Maga a templom is tisztes régiség, góth stylben építve, a XIV. sz. vége, vagy a XV. elejéről. Tornyában két harang van, a nagyobbikon ez a felírás olvasható szögletes góth betűkkel:

o + rex + glorie + veni + cum + pace + anno + domini + millesē +
CCCC^o XVII. +

A kisebb harang még régibbnek látszik, de felirat nincs rajta. E kettőn kívül volt még egy mindkettőnél nagyobb harmadik harang is a toronyban, de ezt a forradalomban elvitték a Gábor Áron ágyúöntőjébe. Nem használták fel s állítólag Brassóba került.

A torony alatti falfülkében a mészréteg alól egy homályos freskó-kép került elő, mely az *Üdvözítő keresztéről levételét* ábrázolja. A templom északi oldalfalán még nagyobb falképek tüntek elő, de ezek ott létünkör már ismét be voltak meszelve. E falképek alatt *ANNO 1525.* volt látható egy levett faldarabon.

A templomban bent egy moly- és egérrágta régi *persa-szőnyeg* is őrizetelt, mely eredetileg a Pathócsy—Kendi—Bogáthy patronusob és patronák ülő-székét díszíthette. Ugyanilyen persa-szőnyeg darabok kerültek elő a koporsókból a halottak feje alól.

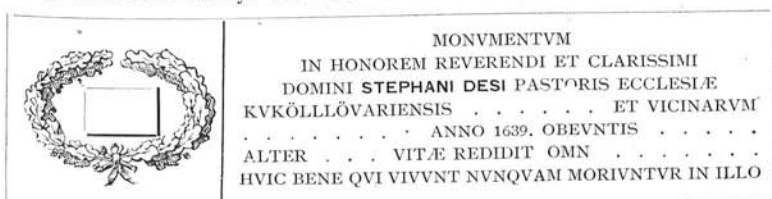
A templom régi szentélyében, mely a most használt templom belsejétől fallal van elválasztva (e fal alatt van a sírbolt) jelenleg a falusi gazdák hombárjai vannak, melyekhez külön bejárat vezet kívülről. A hombárok alatt két siremlékkövet találtunk. Az egyikken könyvet tartó kéz domborművü faragványa mutatja, hogy *papnak* a sírköve. Maga az elköptatott felíratból ennyit még ki betűzhettünk:

Könyvet tartó kéz

HOC TVMVLO NICOLAEI (SCTÆ?) MARLE
 . . . . .
 NVPER ERAS . . . . .
 INCYTA GAUDEI (?) . . . . .
 . . . . .
 (A.) D. 1583 22. FEBR. (HORA)
 QVINTA ANTE MERIDIA(NA) . . . . .
 (ETA)TIS SVÆ XXXIII.

A másik sírkövön egy koszorúval körített *könyv*, oldalt mellette a felirattól ennyi volt kiolvasható:

A templomon kívül egy koporsófedél formájú sírfedő-kő egyik oldalán az idő viszontagságai által elkoptatott magyar felírás töredékeiből annyi kivehető, hogy *Német(?) Erzsébeth 1622.* eltemetett hamvait fedte e kő.

Magában a templom külső falába is van egy régi római faragott feliratos kő beillesztve, melyen ezek a betűk olvashatók:

VARI-
DI APVL
CLAVDI

A közeli Boldogasszonyfalváról a régi Sancta Maria kolostor romjaiból is hozatott át Szabó István tanító úr egy régi római feliratos követ melyen e néhány betűt láttuk:

L. TIB.I
PIET.

Ha még a teljesség kedvéért megemlítjük a küküllővári templom tornyáról való, vasból készült *ANNO 1797.* számokkal átört *szél-zászlót*, felette lélfalddal és csillaggal s egy szintén régi, vasból készült *szélkakast*: elősoroltuk mindazt, a mik a küküllővári templom régiségei.

A sírbolt kincsletéről arra illetékes szakértő útítársam Finály Henrik úr fog majd beszámolni.

Végül nem mulaszthatjuk el, hogy mindazoknak, kik kutatásainkban támogattak és segítettek, hálás köszönetet ne mondjunk s ezek közt névleg is gr. Haller Jenő úr v. b. t. t., Sándor János főispán, Frits Rezső főszolgabíró, Józsa Ferencz körlelkész, Kőnczei Kálmán földbirtokos, Hadviger Károly tisztartó, Szabó István tanító uraknak stb. Jutalmukat találják fel abban a lélekemelő tudatban, hogy hazánk kulturtörténetét e sírleletek megmentése és nemzeti közkincsese tétele által nagybecsű és igen tanulságos adalékokkal gazdagították.

SZÁDRICZKY LAJOS.

Mutatványok egy új Catullus-fordításból.

Felolvastatott az Erdélyi Irodalmi Társaságnak 1897 május 23-ikán tartott évi közgyűlésén.

Tizenhét éve annak, hogy az első Catullus-fordítás — első műfordításom — megjelent. Fő czélja e fordításnak az volt, hogy a római költőt, Róma egyetlen igaz lyrikusát, a mai közönség előtt lehetőleg közvetlenül érthetővé tegye. Mintegy reactio volt e magyar rhythmusban készült, rímes fordítás amaz alakilag hű, úgy nev. philologiai fordítások ellen, a melyek a kicsinyesen és aggodalmasan értelmezett hűséget tekintvén fő feladatuknak, igen gyakran még közvetlen érthetőség nélkül is szükölködtek, vagy ha ez meg volt bennök, mint pl. *Barna Ignác* műfordításaiban, legalább is a költőiség szempontját hanyagolták el. Nem mondom én, hogy az alakilag is hű fordítás nem jogosult. Jogosult, de csak két föltétel alatt. Az első az, hogy a fordító képes legyen az idegen formában is úgy mozogni, hogy sehohse éreztesse az olvasóval, mintha az idegen forma nyűg volna neki, melynek nyomása alatt kénytelen oly kifejezésekkel beérni, a melyek helyett, az idegen formához nem kötve, helyesebbeket és jellemzőbbeket választhatott volna. A második föltétel pedig az, hogy az illető idegen forma, a költői műfaj szempontjából, a modern olvasó által is élvezhető legyen, vagy más szavakkal: az idegen forma ne legyen akadálya annak, hogy a fordított költeményt a mai olvasó lehetőleg közvetlenül s költői érdeme szerint élvezhesse. Ha e két föltétel közül csak egyik is, bármelyik, hiányzik, akkor részemről habozás nélkül a modern formának adom az elsőséget. Természetesen ezt sem minden föltétel nélkül. Itt is két dolog szükséges. Az első az, hogy a modern forma a költői tartalom szempontjából helyesen, tapintatosan legyen megválasztva; a másik, hogy a műfordító képes legyen a lelkébe

olvasztott eredetét lehető congenialitással reprodukálni. A műfordítás ily munkájára czélzott Heyse, Catullus legkiválóbb német fordítója, mikor ezt mondta: „*Es gibt kein volles Verständniss fremden Geistes als in Ringen, im Wetteifer mit ihm.*“ Heyse az eredeti mértékben fordította Catullust. Fordítása valódi remekmű a maga nemében s én mégis azt hiszem, nem lehet róla elmondani: »omne tulit punctum.« A művelt nagy közönség nem élvezheti igazán, mert nagy részében alig érzi, hogy *verset* olvas. Hisz a mai közönség már a *sapphói*, *alkaios* mértékeket sem élvezi: hogy élvezhetné a *phalaekusi* verset vagy a *skázont*, melyeket a modern irodalmak csak elvéve próbáltak utánozni s polgárjogot egyiknek sem szereztek! Nem is csoda, mert pl. a skázon a magyarban, de a németben is — rhythmikai képtelenség. Aztán gondoljuk meg, hogy Catullus a világirodalomnak egyik számottevő lyrikusa, még pedig tartalmánál, nem formájánál fogva. A tartalom őt minden idők lyrikusává avatja, a forma időhöz köti. „*Plus uno maneat perenne saeclo.*“ Hogy a költő kívánsága teljesülhessen, magunkévá kell őt tennünk s ez csak modern formában lehetséges.

De hogy, ha már 17 évvel ezelőtt lefordítottam Catullust modern alakban, mi jogon kérek ma meghallgatást, ezt kívánom még egy pár szóval okadatolni. Más, szerencsésebb helyzetben levő nemzeteknél egy-egy oly klasszikusnak, mint Homeros, Sophokles, Catullus, Horatius stb. — újabbnál újabb, jobbnál jobb fordításai kerülnek forgalomba. Egyiket egy, másikat más jelessége igazolja. Catullusnak az én említett első fordításom óta nem akadt újabb fordítója, csak egyes költeményeinek alakilag hű s igen kiváló fordítását közölte egy párszor az Egyetemes Philologiai Közlöny P. Thewrewk Emil avatott tollából. Pedig itt volna az ideje, hogy az első kísérlet után, melynek mindig megvannak a maga, olykor leküzdhetetlen nehézségei, egy újabb fordítását kapjuk a veronai költőnek. Belátta azt a Magyar Tud. Akadémia classica-philologiai bizottsága is, midőn ezt óhajtván, hogy gyűjteményében Catullus is képviselve legyen, azzal bizott meg, hogy régi fordításomat, melyből mintegy 30 költemény hiányzik, kiegészítsem és a gyűjtemény számára revideáljam. Örömmel fogadtam ezt a megtisztelő megbízást, mert egy titkos vágyam teljesedett vele: alkalmat

nyertem arra, hogy »visszatérjek első szerelmemhez«, az én kedves Catullusomhoz, kihez irodalmi működésem első emlékei fűződnek. Egyúttal azonban szigorú önbírálatot gyakorolva csakhamar beláttam, hogy mai fordításom nem lehet a réginek egyszerű lenyomata. Éreztem, hogy a formára nézve mégis szigorúbb törvényeket kell magam előtt felállítanom. A szembe teendő latin szöveg is éreztette velem követelményeit. Szemem előtt lebegett különösen Horatius tanítása :

„Vir bonus et prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros . . . . .
. . . . . ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arquet ambigue dicta, mutanda notabit,
Fiet Aristarchus.“

Mindennek az lett az eredménye, hogy a régi fordítás helyébe egy majdnem teljesen újat tehetek, mely úgy remélem, kedves költőimnek több, megérdemelt becsülést fog szerezni, mint a mennyit a régi szerezhett. Ebből az új fordításból szándékozom egy kis izlelőt bemutatni. Szerettem volna ez alkalommal Catullusról is rajzolni egy halvány képet, de értésemre esett, hogy társaságunkban épen 3 évvel ezelőtt *Szamosi János* tagtársunk és alelnökünk tartott felolvasást »Egy római költő életéből« czímen, melyben épen Catullus életét és költeményeit ismertette s abban a szerencsében részesített, hogy — jobb hiányában — épen az én fordításomból vett mutatványokkal szőtte át előadását. Szóljanak tehát a bemutatandó költemények magukért s tegyenek vallomást költőjükről, méltán számított-e az utókor érdeklődésére.

(V.)

Csak éljünk és szeressünk . . .

Csak éljünk és szeressünk, Lesbiám!
S mogorva vének megrovó szaván
Ne induljunk el: egy batkát sem ér!
A nap lenyugszik s újra visszatér —
Nekünk ha elhúnyt arasznyi napunk,
Örökös éjben együtt alhatunk.

Adj hát ezernyi csókot s rája százat,
 Aztán egy másik ezret s másik százat,
 Aztán megint új ezret s újra százat.
 S ha ekkép szert teszünk majd sok ezerre,
 Hogy ellefejtsük: hány? zavarjuk össze,
 És ellenségünk meg ne irigyelje
 Nem tudva: mennyi csókjaink özönje.

(VII.)

Hány a csók?

Kérdezed oh lány, hány csókot adj nekem,
 Hogy ajakamnak úntig elég legyen?
 Libya sikkján a hány szem a fővény,
 A fenyütermő Cyrene mezején,
 Kezdve az útat Battus szent sirjától
 Jós Jupiterhez míg elér a vándor;
 Hallgatag éjjel boldog szeretőkre
 A mennyi csillag tekint leskelődve:
 Csókot ez ajkra annyit adjon ajkad
 S úntig elég lesz örült Catullodnak,
 Hogy a kíváncsi ne vehesse számba
 S meg ne igézze a rossz nyelvek átka.

(XCI.)

Következtetés.

Lesbia szid, gyaláz örökké engemet:
 Veszszek el, ha engem Lesbia nem szeret.
 Honnan tudom? épen ez történik velem:
 Örökké átkozom s — halálból szeretem.

(LXXXIII.)

Logika.

Férje előtt engem szid Lesbia egyre
 És ennek a jámbor roppantul örül.
 Oh hülye öszvér! ha hallgatna s feledne,
 Józan volna, ám hogy szid szünetlenül,
 Nem csak rám gondol, de — a mi fő dolog —
 Dühös — azaz most is lángol és lobog.

(LXXII.)

Egykor és most.

Mondád egykor, az egy Catullust ismered,
 Lesbia s Jupitert nem tennéd élém.
 Szerettelek akkor, nem mint a nép szeret,
 De mint atyaszív csügg fiaim s vején.
 Most ismerlek! és bár még hevesb a lángom,
 Szívem napról-napra kevésbbé becsül.
 Hogy-hogy? kérded? Mert az ily méltatlanságon
 Felforr a szenvedély, de a szív kihül.

(LXXXVII.)

Meghasonlás.

Asszony a világon úgy nem volt imádva
 Lesbiám, mint téged imádtalak én;
 Oly igaz hűséggel frigy nem volt megáldva
 Minővel irántad én kérkedhetém.
 S most te tetted szívem oly meghasonlottá
 S bolond hűségében úgy tönkre juta,
 Hogy már nem becsülhet, válj bár a legjobbá,
 S nem tud nem szeretni, sülyedj bárhova.

(VIII.)

Elhatározás.

Szegény Catullus! légy ura eszednek,
 S mit veszve látsz, tekintsd azt elveszettnek.
 Ragyogtak egykor rád arany napok,
 Járván, hová a lány hívogatott,
 Hisz úgy szerettem, mint még nem szerettek.
 Mennyit enyelgél édesen vele
 Kedved szerint s ő sem volt ellene.
 Bizony ragyogtak szép napok reád!
 Nem kellesz immár: hát ne járj utána,
 Ne üzd, ki elfut, nyomorúlttá válva,
 Megedzve szíved férfi légy, szilárd.

Isten veled, lány! im Catullus férfi,
 Nem jő megint, kegyed nem fogja kérni,
 S te majd busúlsz, ha nem kér senki sem.
 Bűnös leány, te, mily élted leszen?
 Hozzád ki jár, szépnek ki fog dicsérni?
 És kit szeretsz és téged ki szeret?
 Kinek az ajkán csókdosol sebet?
 Catullus! légy erős csak, légy te férfi!

(LXXXIV.)

A hehezetes Arrius.

Könnyű helyett Arrius mindig *khönnnyüt* ejtett,
 Nem különben *hisszonyút* az *iszonyú* helyett,
 S azt hívé, hogy ritka-szép ő ilyen beszéde
 És mennél több *hisszonyút* vegyített beléje.
 Azt hiszem, hogy így beszélt bácsija, mamája,
 Anyjának az atyja is s anyjának mamája.
 Syriába küldték s lőn fülünknek nyugta,
 Lágyan ejtve hallhatók mind e szókat újra
 S ily szavaktól, azt hívők, nem kell már remegni
 Hát egy nap a szörnyű hír vérfagyasztva zengi:
 „Ő jön és mert az ión tengert hasogatta,
 Nem *iön* már többet az, *hiön* lett miatta.“

CSENGERI JÁNOS.

Egy jezsuita-drámacodex a kolozsvári r. kath. lyceumban.

Nálunk a jezsuitadramák irodalma még nagyon kevésé ismert s részletesen még nagyon kevés codexről van alaposabb tudomásunk; így még az anyag sem igen van összehordva ahhoz, hogy a jezsuitadrama elterjedéséről, művelőiről stb. kellő ismereteket szerezhessünk.¹ Ma már világos az, hogy minden jezsuita-gymnasium összeiratott egy vagy több kötetet jezsuitadramákból, nyilvános előadásra szánt szónoklatokból, költeményekből stb., melyekből szükség szerint elővettek egy-egy darabot, ha t. i. a tanárok közül nem akadt darabíró; mert különben a drámaírás a rhetorikai vagy poetikai osztály tanáranak különös feladata volt. Természetesen a darabok egyrésztől a szerzet internationalis szervezete, másrésztől a latin nyelv divata következtében igen könnyen vándorolhattak s nem egy darabról tudjuk, hogy eredeti latin nyelven, néha fordításokban is, bevándorolta egész Európát. Természetesen ez az elterjedés még könnyebb volt akkor, midőn a jezsuita szerzők mind gyakrabban adták ki műveiket, melyeknek jegyzéke megtalálható Bahlmann művében és Zeidler jeles értekezéseiben a jezsuitadramáról (*Studien u. Beiträge zur Gesch. der Jesuitenkomödie. Theatergesch. Forsch.* IV. — *Über Jesuiten u. Ordensleute als Theaterdichter.* Wien. 1893. — *Intern. Ausstellung. f. Musik u. Theaterwesen.* Wien. 1892. *Fachkat.*). Nem való s nem is lehet tehát való Kelle azon állítása, hogy az

¹ E tekintetben mintaszerű gyűjtemény Bahlmann: *Jesuiten-Dramen der niederrheinischen Ordensprovinz* (Beihefte z. *Centralbl. f. Bibliothekswesen.* XV.) cz. műve. Leipz. 1896. Ugyanott a majdnem teljes irodalom is fősorolva. V. ö. Bahlmann: *Das Drama der Jesuiten.* *Euphorion*, II. 271--94. 1. stb.

nemesebb római családból eredő igen kitünő testvérek, Divus Sebastianus ösztönzésére, néhány más keresztyénnel magokat martyriumságra Istennek felajánlják és e végre a szegényeknek bő alalmazását osztogatnak. (Ekkor ezek örömlükben 7-en tánczra kerednek s mulatni mennek.) *Chorus*: A Paduai három város szép hajón bejőve, az orchestrumba vezetett Sebastianusnak zsolozsmát énekel és a legvitézebb athleta nevére kegyesen felesküdt kísérőit könnyen rábírija, hogy őt a páduai kerület patronusai közé sorozzák és tiszteljék. (A chorus személyei: Tripolis, Neptunus, Danubius, Oenus, Jezium és 3 Syren.)

II. felv. 1 jelenet: Nyilvános vásár van különböző árukkal s a császári parancs új rendelete szerint a kémeek különösen vigyáznak, hogy ellene vétség ne essék. 2 jelenet: Marcus és Marcellianus testvéreket a vásártéren elfogják s Nicostratus házában lánczra verik. *Chorus Angelorum* (3 angyal éneke). 3-ik jelenet: Mig kezdetben a rokonok és barátok édesgetésekkel a legszentebb martyrok, Marcus és Marcellianus elhatározását meg akarják ingatni: atyjokat, Tranquillianust, már mint nagyon öreget, szolgálai odavezetik, ki hattyú-fehér fejére port hintvén, mindeneket lölhív, hogy legyenek részesei az ő nyomorúságának és jajjának. (T. i. ő is hiában akarja fiait rábeszélni az új hit elhagyására). 4 jelenet: Jön (anyjok) Martia, fájdalmában kibontott hajjal, jajgatás között elsorolja azon kedveskedő szavakat az együtt könnyezőknél, melyekkel eddig őket, mint gyermekeket illette. (Természetesen Martia is hiában igyekszik őket rábeszélni). 5 jelenet: Ezt a gyászos fordulatot a martyrok nejei zárják be, kik gyermekeik által és asszonyi jajjal meglágyítják e szent lelkeket. 6 jelenet: Divus Sebastianus, Christus athletája, a belső küzdelem iszonyú súlya alatt szenvedőket kítartásra lelkesíti. 7 jelenet: Zoé, Nicostratus neje, néhány évvel előbb egy rendkívüli betegségtől megnéműlván, miután Sebastianust beszélni hallotta, térdeihez esve, minthogy nyelvével nem bír beszélni, tehát kézjelekkel segélyét kéri, melyet megnyer s férjével és a körülte állókkal együtt a katolikus hitre tér. *Chorus*: A paduai kerület hegyeinek és folyamainak istenei, szárnyasai és élő lényei dicsőítő chorusban Divus Sebastianust a szüire bevezetve üdvözlik s maguknak ekkora pártfogás alatt minden jót jósolnak. (Közben satyrok táncza).

III. Felv. 1 jelenet: A keresztyén hit némely hitehagyottai besugják Diocletianának a Divus Sebastianus nevét. 2 jelenet: A vér tanúság leghevesebb vágyával Sebastianus a legkellemesebb álomba merül. Ekközben a Vitézség (Fortitudo) elrendeli, hogy nyilják meg a pokol és a menny s akkor innen szárnyas Chorus kíséretében Josue, Gedeon, Dávid, Longinus s e mellett a legvitézebb hős vezérek magasztalva szólnak kölesönös boldogságukról az övékhez ha-

sonló sorsot kérő Sebastianusnak; amonnan ellenben jönnek Saul, Absolon, Sisara, Catilina, mint a katonák szörnyei s magokat és Sebastianust, mint gonosz vadállatok elátkozzák. 3 jelenet: Diocletianus elrendeli, hogy Sebastianust a Mars mezején fatörzshöz kötve nyilazzák le. 4 jelenet: Tyrannis ujong a Diocletianus kegyetlen parancsán Sebastianus ellen, a mely gyászos vetésből dühéhez méltó aratást remél, hogy tehát a nyilak tompaságuk miatt nehogy valamit hibázzanak, kerekkes köszörűn szolgálai által jól kihegyezettiket. 5 jelenet: Irene, Castulus Zetarius martyr neje, titkon a kivégzés helyére megy, hogy Divus Sebastianus szentséges testét méltó temetési szertartással eltemesse; de midőn őt reményén felül még lehelve találja, házába viszi, hol néhány nap alatt tagjai teljes épességét visszanyeri. *Chorus sagittantium*. 6 jelenet: Az ecclesia militans panasza, kit égi chorus a legnyájasabban vigasztal. 7 jelenet: Divus Sebastianus visszanyervén egységét, Diocletian előtt megállva, az ellene mitsem tevő keresztyének elleni kegyetlenségét bátran szemére veti. A dolog újsága (Sebastianust már rég lenyilazottoknak véli) bámúlatba ejti a császárt s a legbátrabb martyr éles szemrehányásán feldühödve, megparancsolja, hogy karókkal addig verjék, míg teremtőjének átadja lelkét. (Angyalok chorusa). 8 jelenet: Tyrannis. kezében vérrel tölt pohárral, győzedelmes szókkal megy át a színen; de a Fortitudo szembejövén, a poharat a szent vérrel dühösen kicsavarja kezéből s legyőzve, a poharat a szent *Epilogus*: Tripolis diadalszekeren állva elbeszéli, hogy az ő Sebastianusának erényét és állhatatosságát látta s ez tetszett neki; ezután meghagyja, hogy az égből az előtte dicsőségesen megjelenő Sebastianusnak a maga (t. i. Tripolis vagy Padua) legkészebb kegyességét kísérői symbolumok által mutassák be s Sebastianus és Tripolis közt valamely kedves lelki eljegyzés köttetik.

Látható az elmondottakból, hogy a mű cselekménye nyomon követi a Sz. Sebestyén életéről ránk maradt adatokat, ki Diocletian alatt Kr. e. 286-ban (Baronius szerint) hitéért halált szenvedett; sőt beszéde, melylyel az ingadozó keresztyéneket hitökben megerősíti, majdnem szószó szerint van az *Acta Sanctorum*-ban olvasható életrajzból átvéve, csak hogy a darab a Diocletian uralkodása előtti eseményekből is átvett némelyeket s természetesen a chorusok, tánczok, allegorikus alakok, álmok stb. a jezsuita-dráma már ismert szertárából valók. Azonban nem éréktelen megjegyezni, hogy a cselekvényben a jezsuita-dráma szokott párhúzóssága nincs meg.

III. A következő mű, *Midas*, nem dráma; hanem magánélvadásra szánt Ode tricolos tetraastrophos, melyet egy bő *Chria verballis* zár be Seneca e soráról: »Nulla possessio, nulla vis auri et argenti pluris quam virtus aestimanda est.« Ez utóbbi párhúzósság okoskodás a Midas történetére alkalmazva,

IV. A negyedik mű egy rövidebb párbeszéd két párhuzamos részből, mely teljesen a jezsuita-dráma szerkezetére mutat. I. rész: *Prothesis* (Józsefet testvérei imádják s ő gabonával segíti Kanaant); II. rész: *Apodosis* (a megváltó Krisztust a kegyes lekek tisztelik, s ő az élet kenyerét, önmagát urvacsorában adja eledelül az éhező világnak). Első része latin, második német. Ebben egyszersemind jól szemlélhető a jezsuita-dráma párhuzamos formája, mely szerint a fölvelt tárgyat kétszer tárgyalja, realis és jelképes alakban, melyek egymást megvilágítják s mely utóbbiban a rend kath. világnézete jut kifejezésre.

V. Ezután egy táblázat szól Horatius versmértékeiről, utána 7 levél ki van vágva s a végső mű: *Justus et Pastor, germani fratres martires Christianae fidei contra impietatem in triumphum*. E két ifjú, Justus és Pastor esete, Baronius szerint Diocletian alatt 303-ban történt Hispaniában Dacianus helytartósága alatt. A mű argumentuma következő: »Már úgy látszott, hogy győzni fog Dacianus kegyetlensége a keresztyének iránt, ha le nem győzte volna két ifjú, miután Hispaniában igen sok öreg ellen is dühöngött. Hiában tett ellenök kísérletet Hercules, bármily tanácsot sugalmazott Tyrannis a Justus és Pastor megrontására, ez édes testvérek, korra ifjak, szilárd lélekkel, a gymnasiumból hazatérve, eldobván önként tábláikat, a Kristusért halni kívántak. Természetes volt, hogy a vesszővel való fenyegetések nem rémitették el őket, kik nagyobb kinokra is készek voltak. Ekkor Dacianusban a dühödt kegyetlenség legyőzöttnek érezte magát, hogy midőn Justus és Pastor bárdal megölve elestek, a keresztyén hit mégis fönnáll dicsőséggel, az ártatlanok vérével füstve.« (Baroniusból. 1844-iki kiad. III. 408. l.)

A darab jelenetek szerinti kivonatát mellőzzük. Felvonásokra osztva nincs; telve van allegoricus alakokkal: Fides, Divi Providentia, Fortitudo, Pietas, Spes, Temperantia, Amor Divi, Concordia, Religio, Innocentia, Puritas, Impietas, Furor, Tyrannis, Odium, Vindicta stb. Áll 12 jelenetből és egy epilógusból *Triumphus* címmel, melynek tartalma a hit győzelme.

E drámákat mind a XVII-ik században írták le s a kötet, mint irtuk, része egy oly drámai gyűjteménynek, melyek szokásosak voltak jezsuita-gymnasiumokban. E kötet műveiből *Justus et Pastor* 1624-ben Nagy-Szombatban is színre került. Ily című darabot Bahlmann is említ Paderbornból; de szerzőjét nem mondja meg. Kolozsvári előadása egyik darabnak sem bizonyos.

Az akarat problémája.

Az akarat problémája egyike a legnehezebb és legfontosabb etikai kérdéseknek. Bátran nevezhetnők a problémák problémájának, mely egyaránt érdekli a filozófiai etikusokat s a teológusokat épügy, mint a történetírókat és a sociológusokat. S hogy nemcsak filozófiai elméleti, hanem egyúttal eminens gyakorlati jelentőséggel is bír, bizonyítja az a körülmény, hogy döntő hatással volt egész népköröknek, sőt nemzedékeknek életirányára s vallásos-erkölsi meggyőződésére.

Aristoteles óta, bár csak alkalmilag érintette, nem nyugszik az akarat szabadságának vagy megkötöttségének a kérdése, illetve az a kérdés: hogy meddig terjednek az akarat határai s mit tehet vagy nem tehet az akarat? Nehézségeire való tekintettel még oly nagy gondolkodó is, mint *Kant*, egyenesen megoldhatatlannak jelentette ki.

Nem az eszmék régióiban forgolódo *Platon*, hanem a józabb *Aristoteles* volt az, ki az erkölcstan terén az emberi szabadság nagy jelentőségére utalt, s ki nemcsak a morálphilosófusoknak, hanem a megjutalmazásra és megbüntetésre való tekintettel a törvényhozóknak is ajánlotta, hogy gondosan megkülönböztessék azt, a mi szabad, attól, a mi nem szabad. Az akkori pszichológia által támogatott fogalom meghatározásai azonban, bár éles értelemről és gondos distincióról tanuskodnak, alig érintik a problémát, mely nála, mint a többi görög philosófusoknál is *Lehrs* i. v. populáris értekezéseinek jellegzetes szava szerint »félhomályban« maradt.

Mint a szentírásban, úgy *Augustinus* előtt az őskeresztyén egyházi irodalomban sehol sem találjuk az akarat szabadságának vagy megkötöttségének a problémáját mint olyat, s általában semmi-lye kísérletet sem tettek annak lehető megoldására. Az első közeledés a problema felé az antik és a keresztyén világnézetet önmagában csodálatosan egyesítő *Augustinus*nál található, ki személyesen szerzett és »vallomásaiban« (*confessiones*) remekül rajzolt élettapasztalatainak befolyása alatt gondolkodóba esett e probléma felett, sőt azt *Pelagiussal* szemben elvileg felállította és a praedestináció dogmájává kiélesítette.

Pelagius ugyanis azt tanította, hogy az ember teljesen szabad s erkölcsileg bármire s bármikor kénye kedve szerint határozhatja el magát. Tanítja tehát az önkényes akarat elvét, a mely szerint az ember elidegeníthetlen tulajdona a »possibilitas utriusque partis«. Teljesen indifferens »liberum arbitriumánál« fogva »omne bonum et malum non nobiscum nascitur sed nobis agitur«. Az akarat szabadságát közelebbről *Pelagius* különösen gyakorlati érdekekből hangsúlyozza

Mindezzel szemben *Augustinus* így érvelt: az ember a bűneset következtében a maga szabadságát teljesen elvesztette, vagyis »non peccare non posse«. Az ember akarata csak a bűnre való elhatározásában szabadnak mondható, míg a jónak akaratát egyedül az isteni kegyelem eszközli. Csak az üdvre praedestinált embert ruhazza fel a feltétlenül rendelkező isten a »domum perseverantiae« képességével.

E két szélső felfogásnak kiegyenlítésére a gyakorlati egyháziasság szempontjából az u. n. *semipelagianismus* vállalkozott, mely egyrészt vallotta *Augustinus* kegyelemtanát, vagyis a determinismust, másrészt pedig az erkölcsi szabadság némi képességével ruhazza föl az embert, vagyis vallja a mérsékelt indeterminismust, s mely nem más, mint a »velle sanari«, a melyet aztán a »gratia« mint remedium követ. Hogy e felfogás inkább a problema nehézségei elől való kitéréssel, mint sem annak megoldásával azonos, nem szorúl bővebb magyarázatra.

A középkori *scholastika* a theologiai kérdések bevonásával aligha osztatta el azt a »félhomályt«, a melybe az akarat szabadságának vagy megkötöttségének problémája Aristotelesnél került. *Kant* előtt hiába is keresnök annak megoldását, bár *Carteziust* *Spinozát* és *Leibnizot* ugyancsak közelről érdekelte.

Kant s az őt követő vagy tőle függő újabb morálphilosophusok akarathetőriái szerint: az ember mint érzéki lény mindenben alá van vetve a természet törvényeinek s a reá ható kényszer-okoknak, s így akarata nem szabad, — mint szellemi eszes természettel bíró lény azonban már egészen más spharához tartozik, a melyben a physikai okot és törvényt »az akarat szabad elhatározása« helyettesíti, és pedig úgy, hogy az utolsó szó mindig az akaraté marad.

Azt mondja *Schopenhauer* *Kant*nak híressé vált szabadságtanáról, hogy az *Kant*nak halhatatlan érdeme s a legnagyobbszerűbb valami, a mit ember csak kimondhatott. Kétségtelen, hogy nagy érdeme az újabbkori speculativ ethika történetében abban áll, hogy a szabadság és a szükségképeniség ellentétes fogalmait élesen kiemelte, s biztos határvonalakat vont az ember ú. n. »empirikus« és »intelligibilis« jellege között, a mihez még az erkölcsiség

autonomiájának minden oldalról való biztosítása is járul. Még világosabban és határozottabban a gyakorlati ész bírálatában a szabadságot »morálprincipium«-nak, az az morális vagy gyakorlati problémának mondotta. A tapasztalati jellem intelligibilis szabadságának bizonyítéka a lelkiismeret, mint ama »belsőnkben organizált erkölcsi törvényszék«, mely tetteink erkölcsi értéke fölött legtöbb fórum gyanánt mond végérvényes ítéletet, és isten és a halhatatlanság mellett a szabadság is »a gyakorlati ész postulatuma«, mert szabadság nélkül a legtöbb jóval azonos erkölcsi tökéletesség után való törekvés lehetetlen.

S még jobban bizonyítja az ember az intelligibilis szabadságát a *kötelesség* fogalmáról adott hírneves apotheosisa, mely így hangzik: »Kötelesség, te magasztos nagy név, ki semmi oly kedveset, mi a hízélgéssel jár, nem foglalsz magadba, hanem hódolatot kívánsz, de nemis tenyegetsz semmit, a mit a kedélyben természetes ellen-szenv ébresztett, a mi megijesztett — azért, hogy az akaratot meg indítsd, — hanem csak egy törvényt állítasz fel, mi önkéntelenül jut a kedélybe, mégis tiszteletet — ha nem is mindig követelést — szerez magának; mely előtt minden hajlam elnémul, ha titokban ellene hatnak is: micsoda eredet méltó tehozzád? Az nem lehet csekélyebb, mint a mi az embert önmaga (mint az érzéki világ egyrésze) fölé emeli, mi őt a dolgok bizonyos rendjéhez csatolja, a mit csak az ész gondolhat; nem más az mint a személyiség, t. i. az összes természet mechanizmusától szabad függetlenség, mi mégis egyúttal úgy tekinthető, amint képessége bizonyos lénynek, mely sajátos (nevezetesen a sajátos értelme által adott, tisztán praktikus) törvényeknek — tehát a személy, mint az érzéki világhoz tartozó, a maga tulajdon személyiségének — van alávetve, a mennyiben az intelligibilis világhoz tartozik«. S más helyütt így kiált föl pathetikusan: »Egy van a lélekben úgymond, a mi valahányszor figyelmesen szemléljük, a legnagyobb csudálatra ragad el bennünket, s a hol e csudálat jogszerű és lélekiemelő egyaránt, s ez az eredeti erkölcsi képesség mi bennünk általában«.

Tagadhatatlan, hogy *Kant* ez alapvető aprióri alapgondolataival az erkölcsiség tisztább felfogására törekedett, de hibája az, — a mit Schopenhauer dicshymnusaival szemben kell hangsúlyoznunk, hogy a tapasztalástól függetlenül kizárólag »a tiszta ész« fogalmával, tehát synthetikai aprióri tételekkel konstruálta ethikáját, hogy annak formáját a föltétlen engedelmisséget követelő kategorikus imperativusban látta, mely legtöbb legalitásra és nem belső indokokon alapuló morálításra vezet, s hogy végül erkölcsstanának összes fogalmai tulajdonképen »a vallási morálból átkölesönzött fogalmak, filozófiai terminusokkal földiszítve és aprióri észfogalmakká graduálva«. Hozzá járul még az is, hogy *Kant* híres megkülönböz-

tetése az »empirikus« s az »intelligibilis jelleg« között a jelenségek világa vagyis az érzéki világ, s a »Ding an sich« vagyis az értelmi világ között tett megkülönböztetésével függ össze szorosan.

Kantnak gondolatát az intelligibilis szabadság s az empirikus szükségképeniség összeköttetéséről tovább fejtette ki *Fichte*, ez a legszélsőbb és legkövetkezetesebb kantianus ethikus, továbbá *Schelling* és a teológusok közül a hallei moralista *Müller*. Fichte szerint az Én-nek empirikus létezése annak sajátos egyéni ténye, míg Schelling es Müller az egyéniség lényege tekintetében az u. n. *praedeterminismust* tanította. Ez azonban nem a probléma megoldásával, hanem annak elodázásával és mythológiai gondolatokkal való megnehezítésével azonos. Sőt Fichte subjektív idealistikus összrendszere csakis az »intelligibilis jelleg« tanából vezethető le. Itt még megemlítjük, hogy a költők közül főleg *Schiller* volt az, ki Kant »szürke theóriájának« dramatikus életet adott s a német népben a személyes és nemzeti szabadság iránti szeretetet és lelkesedését felkeltőtte, mely a szabadság harcokban olyannyira hasznára vált a német birodalomnak.

Ugyanazt a módszert követi *Schopenhauer*, kinek tana az intelligibilis szabadságról determinismus a maga legmerevebb és legszélsőbb alakjában, sőt a deterministák közül ő a legkövetkezetesebb gondolkodó, úgy hogy azok típusának mondható. Háromféle szabadság között tesz különbséget, ú. m. a *physikai*, mely az összes materiális akadályoktól való mentességben áll, továbbá az *intellektuális* szabadság, mely az ismeret s az ítélet belső akadályainak, ú. m. a kor éretlenségének s a tudat elhomályosításának eltávolításában nyilvánul s végül a *morális* szabadság, t. i. az a képzelt képesség, a melynél fogva azt tehetjük vagy elmulaszthatjuk, a mit akarunk. A szabadság mindenkor eltávolítása annak a szükségképeninek, a minek elégséges indító oka van. Az öntudat nem más, mint az akaró egyének önmagáról való tudata. Cselekvésük az akarástól függ ugyan, a melynek képessége azonban a tudat által be nem bizonyítható. Az öntudat mit sem bizonyít az akarat szabadsága mellett, mivel ez kívül esik az ő bíróságán. A »velleítés« még nem a »voluntással« azonos. E tételét Schopenhauer még az empirikus karakternek alapsajátságaival akarja beigazolni, a melyenek: 1. hogy a character merőben individuális, 2. hogy empirikus, az az csak az indokaiban jól fölismeret cselekvésekből kiismerhető, 3. hogy állandó és változatlan s hogy 4. a jellem erényeiben és bűneiben egyaránt velünk született, s csak mint az ismeret tárgya szerzett valami. A jellem a természet alkotása, s annak alaptulajdonait az ember magával hozza a világra.

Schopenhauer a characterről, főleg azonban annak stabilitásáról adott elméletével proklamálta az erkölcsi és szellemi törekvés

és életfejlődés hiábavalóságát s ezzel halálos ítéletet mondott az ethika fölött. Az ember -- úgy mond *Pauer Imre* -- sem physikai, sem szellemi, sem erkölcsi életében nincsen olyan merev stabilismusra, szellemi vagy erkölcsi stagnálásra kárhozható, mint a milyen mereven változtatlannak Schopenhauer akaratelmélete a karaktert kontemplálta. S így legfejebb metaphysikai abstractionál egyébnek aligha tekintendő, ha a felelősségről s a morális intelligibilis szabadság valódiságáról beszél, s így érvel: az intelligibilis karakter, vagyis az akarat, mint »Ding an sich« függetlenül minden causalitástól a szabadság hordozója, a melynél fogva az ember összes cselekedetei szabad elhatározásának tényei, ez a szabadság azonban az »esse« és nem az »operari« terén keresendő.

A szabadakarat problémájának újabb művelői közé a philosophusok közül *Herbart, Hegel, Hartmann, Zeller, Lotze, Trendelenburg, Wundt* s nálunk *Óreg J.* és *Pauer J.* tartoznak, kik a szigorúbb vagy mérsékeltbb determinismusnak, vagy pedig mint *Lotze* és *Trendelenburg* az indeterminismusnak hódolnak. *Kant* tana a szabadságról azonban nemcsak a czéges philosophusok között, hanem az egyes tudományok képviselőinél is követőkre akadt. *Kant* theológiája máig is gyakorol befolyást egy-egy jogászra, orvosra vagy történetíróra. Különösen akarattheoriájának empirikus oldala az, mely p. o. a bíróság előtt a lelki betegségek megítélésénél, az u. n. bírósági psychiatria terén igen nagy fontosságú. Az emberi cselekedetek szigorú törvényszerűségének tana többi között *Comte* Ágostra is oly nagy befolyással volt, hogy őszintén kijelentette: ha a világ hármass (ú. m. theológiai, metaphysikai és positiv) állapotáról szóló törvényt föl nem fedezte volna, úgy *Kant* theoriáját kellett volna rendszereznie és elfogadnia. S kétségtelen, hogy *Comte* nézetei sokban hasonlítanak *Kant* szabadságelméletéhez.

Így *Buckle* »Anglia művelődés története« cz. művének bevezető általános értekezésében *Comte* theoriájára támaszkodott, s abból Belgium statistikájára nézve igen figyelemre méltó következtetéseket tudott levonni. Hisz különben is rokon a philosophia a statisztikával, bár inkább alakilag, mint tárgyilag véve a két tudományágat.

További alkalmazást nyert a *Kant* féle elmélet determinismusa az újabban megalapított ú. m. »néppsychologia« (*Lazarus* és mások fölfedezése) terén, a melynek alapján valamely népnek ismert jellemsajátságaiból a külső és belső körülmények figyelembevételével egészen biztosan lehet következtetni arra, hogy milyen lesz a népakarat nyilvánulása a jövőben.

Már csak a rövid *történet-kritikai* megjegyzések is mutatják, hogy a philosophiának mindaddig nem igen sikerült egy minden elméleti nehézségektől ment s általánosan elismert fogalmat adni az emberi akarat szabadságáról. Szomorú dolog volna azonban, ha

ilyen egyáltalában nem léteznék, mert hiszen — mint már föntebb is mondtuk — a probléma megfejtésének a manapság úgy a műveltek, mint a néprétegek különféle köreiben mindinkább terjedő materialistikus történeti és természeti világnézet destructiv erkölcsi hatásai mellett nemcsak tisztán tudományos, hanem egyszersmind kiváló ethikai-apologétikai jelentősége is van az egész vonalon, és a statisztikának az erkölcsstan terén való alkalmazása lényegesen befolyt annak a kérdésnek a megoldására, hogy meddig terjednek az akarat hatarai, s mit tehet vagy nem tehet az akarat?

Mondottuk, hogy az újabb ethikusok közül használható szabadságfogalmat egyedül *Kant* adott. Ő állította fel azt a sarkalatos alaptételt: »az ember szabadnak tudja magát s ez minden!« De ha ő jobban hallgat az általa igen nagyra becsült skeptikus *Hamera*, akkor talán kevésbé mély értelmű, de annál használhatóbb s kevésbé megtámadható akarat-theoriára tudott volna eljutni. Humenak akaratelmélete következőleg hangzik: »A miért is a szabadság, mint a szükségképeniség ellentéte csakis annak az *érzése*, hogy itt hiányzik a kényszer, illetve annak bizonyos tudata, hogy az egyik dolognak átmeneteléről a másikra való képzetet nem is annyira tudjuk, mint inkább érezzük Mert bármilyen erősek legyenek is az akarat motivumai, érzem, hogy engem valamire kényszeríteni még sem lehet. Szinte sejtjük, hogy ezekben a meghatározásokban valami igaz gondolatelem foglaltatik az akarat szabadságának szabatosabb meghatározása tekintetében.

Itt mindenekelőtt ki kell emelnünk azt, hogy az akarat szabadsága fogalmának meghatározásában sem metapyhikailag, vagy pusztán ismeretelméletileg, hanem igenis pszichológiailag kell eljárunk, a mint hogy az angolok pszichológiailag megalapított morál-philosóphiáját jobban kellene ilyen kérdésekben méltányolnunk. S figyelembe kellene vennünk azt is, hogy *szabadok egyesegyedül az érzés, nem pedig az értelem előtt vagyunk*. Az az egyén, ki valamire határozza el magát, abban a pillanatban érzi azt, hogy mint személy legerősebb okozója a következő cselekedeteknek, az az sokkal erősebb, mint az adott pillanatnak bármely belső vagy külső motivuma. E szempontot kevésbé méltatták eddigelé a mi ethikusaink.

Az értelem, mint *Kant* kétségtelenül bebizonyította, minden szabadságnak született ellensége. Az akarat tényei akár mint külső cselekedetek, akár pedig mint belső indítások, az okok végellen sorozata által végtelenül determinálva vannak. A miért is a lélek u. m. alaptehetségeiből csakis az érzés marad hátra.

A fentebb felállított egyszerű hypothesis csak akkor volna megcáfolható, ha az érzések létezését általában véve elégséges okokkal lehetne megtámadni. Annyi azonban bizonyos, hogy a hypothesis

positív megállapítása nem a metafizikai spekuláció, hanem csakis az empirikus pszichológia által lehetséges. Minden egyszerűsége mellett is elégséges alapúl szolgálhat az erkölcstannak, a jogtannak s a rokon tudományoknak. Így értelmezi ezt *Dochow*, *List* és *Binding*.

A szabadságnak, mint érzésnek itt ismertetett fogalma lényegesen különbözik annak *Spinoza*, *Locke*, *Kant* és *Hume* által adott pozitív fogalmaitól. Ezek a filozófusok vagy képességnek vagy pedig észszerű tudatnak veszik a szabadságot, a mi negatív véve a függetlenség tudatával volna azonos. A mi fogalmunk szerint ellenben a *szabadság a személyes causalitás leghatalmasabb érzésében áll*, mert csakis így érthető az, hogy az egyes cselekedet, a melyért az embert felelőssé teszik, világos lényt vet magára az egész személyiségre.

Erre vonatkozólag *Förster* a csillagász »Wahrheit und Wahrscheinlichkeiten« cz. művében azt mondja: »Az erkölcsi szabadság eszméje csakis nagyszámú lelki tapasztalatok végeredménye lehet, a melyeknél annak tudatával birunk, hogy cselekvéseinknek leghatalmasabb és legboldogítóbb indító rugói nem a külvilágból, hanem lelkünk kikutathatlan mélységeiből erednek, a melyek aztán a változó külső indító okokat is maradandó és tiszta ható okokká nemésítik«, s hozzá teszi, hogy »ezzel a megszorítással az emberi lélek erkölcsi szabadságának képe époly kevésbé változik lényegében s érintetlen marad lelki életünk további analizálásától, mint a menyire a felséges égboltozatnak közvetlen benyomása s isteni szépsége nem vesz azáltal, hogy a csillagászatban kutatásainak tárgyává válik«.

Nagy Frigyes porosz király döntő pillanatokban azzal a tudattal birt, hogy kényszer nélkül határozza el magát s csakis erre való tekintettel védte, bár általában a determinismushoz hajolt, az akarat szabadságát. Az a tudat, a melylyel egy tettvágyó király dicsekedhetett, az élet döntő pillanataiban bizonyára a közönséges halandónál is található. Ez az a közvetlen és egyéni tudat, mely *Kant* óta közönségesen *ézésnek* neveztetik. Hogy ézés e tudat, bizonyítja a vele összekötött bánatnak és tartozásnak a tudata; biztított a pszichológia előtt csakis mint fájdalmas ézés szerepelhet s képzeltetetlen volna a szabadságnak némi ézése nélkül. Csakis a szabadságnak ez egyéni és közvetlen ézése mellett büntetheti a nevelő a tanítványát, s az apa a fiát s a bíró a vádlottat. Tisztán állami és jogi szempontból a nyilvánosan megszabott büntetés a szükségből való védelemnek egyik aktusaként szerepel ugyan, mindamellett a mélyen járó német büntető törvénykönyv enyhítő körülménynek minősíti az u. n. »thätige Reue« állapotát. Ez pedig nem fizikai, nem is látható, hanem benső valami. Mi több: még a

belső bánat is befolyással lehet az ítélet megállapítására vagy a büntetés nemeinek meghatározására. Már pedig nyilvánvaló morális valami az, ha az érzéki külső fájdalmat a belső fájdalom érzete váltja fel s az újabb törvényhozás mindinkább és inkább a morálhoz közeledik. Az erkölcsi érzület világát s a belső szabadságot a jogszabályok sem ignorálhatják. Már pedig az erkölcstanra nézve a szabadságnak a közvetlen tudatba való átvitele megbecsülhetetlen jelentőséggel bír, miután nála minden az ember érzületétől függ.

Itt föl lehetne hozni azt a körülményt, hogy az akarat elhatározásaira és pozitív cselekvéseire belső és külső motívumok hatnak, s hogy az emberek cselekedetei csaknem statisztikai pontossággal bizonyos állandó törvényszerűséget és következetességet mutatnak. Az az angol példabeszéd, hogy az akasztás s a házasság a sors műve, Shakespeare »velencei kalmára« mintájára a társadalmi életre is vonatkozik, a melynek belső szabályszerűsége a természeti élethez hasonló jelenségeket mutat. *Öttingen* híres morálstatistikájának táblázatát a motívumokról olvasva, (I. 309—311. l.) méltán kérdezhetnők: hol van még itt hely az emberi szabadság számára? Azonban az egyéni és társadalmi élet okainak és okozatainak e törvényszerű összefüggése — mint *Zart* mondja — legfejebb szociális-szükségképeninek volna mondható, mely inkább a történeti, mintsem a fizikai szükségképeniséghez hasonlítható.

S egyéb ellenvetésekkel is könnyen bánhatunk el. Nem lehet ugyanis azt mondani, hogy a szabadságnak általunk adott értelmezése megfoghatatlannak látszik. Hisz' a szabadság érzete annyira megfoghatatlan, mint bármely más érzés, p. o. a szeretet érzete. Mert hasztalan valami az embernek valódi érzéseit az értelem vagy az akarat cselekvéseiből levezetni akarni. Ellenesetben Kant, a legnagyobb gondolkodó, hogyan írhatta volna azt: »Das Verhältniss einer Trillion zur Einheit wird ganz deutlich verstanden, indessen dass die Weltweisen den Begriff der Freiheit aus ihren Einheiten, d. i. ihren einfachen und bekannten Begriffen, noch bis jetzt nicht haben verständlich machen können«.

Elméletünk ellen a szigorú kritika álláspontján azt lehetne felhozni, hogy a szabadság eszméje a gondolkodás és kívánás terén keresendő. Csakhogy más lesz az, mint a szabadság érzete. Ha p. o. *Zart* szerint a gondolatok szabadságáról beszélünk, mint Marquis Posa a német költőnél, úgy metaphorával élünk. Helyesebben azt kell mondanunk, hogy a gondolatok minden nagyobb akadályozó befolyás nélkül keletkeznek. Arról azonban szó sem lehet, hogy minden meghatározó befolyástól menten keletkeznének, mint Athene Zeus fejéből vagy az olympiai istenek. Ilyen indeterminista hypothesiseknek logikai motívumairól nem igen sokat tarthatunk.

A kívánás terén szorosán véve szabadságról nem is szólha-

tunk, legkevésbé a physikai téren. Mythológia az a tudományosság látszata alatt, hogy p. o. a jenai *Häckel* az anyagnak egyszerű szabadságot tulajdonít, hogy aztán abból levezesse az emberi akarat szabadságát. Szorosan véve még az emberi akaratnak sem tulajdonítható e szabadság. Már *Locke* támadta meg főművének egyik fejezetében »az akarat szabadságát«, s azt mondotta, hogy igenis szabad az ember, de nem annak akarata. S hasonlóan *Schopenhauer* is nyilatkozik. Mert tényleg lerdé dolog az, ha akaratunkkal dicsekszünk, miután az akaratnak rendeltetése az, hogy a kedélynek valamely mozgalmát vagy pedig valamely gondolatot fejezzen ki.

Az akarat szabadságának filozófiai elmélete a keresztyén istenfogalommal sem jöhet ellentétbe. E tekintelben már a stoikusokra és Augustinusra hivatkozhatunk. A mint egyik ellenfele azt mondotta, hogy minden jövődő dolog azért megyen végbe szükségképeniséggel, mivel azt az isten előre tudja, — Augustinus azt válaszolta, hogy hiszen az akarat képességét is előre tudja a mindentudó Isten.

Azt sem lehet mondani, hogy a szabadság érzete csupa üres fantázia volna, miután az egyes processusok és cselekvések szigorú törvények szerint mennek végbe. Még ez érzetnek tévedése esetében sem mondható az phantastikus jellegűnek, mert ellenesetben a tudatos érzéseket is, sőt magát az öntudatot, mint legbensőbb, legismertebb s legbizonyosabb valamit meg kellene tagadnunk az emberben. Megdönthetetlen tény az érzés az emberben, mely az akaratelhatározás döntő pillanataiban soha sem tűnik el, bármennyire változoznak is a körülmények vagy a cselekvés feltételei. S ilyen tényt csalódásnak tekinteni azért, mivel az ember gondolkozásának és akaratának egyes processusaival nem áll szoros összefüggésben, egy logikai hibának elkövetésével volna azonos. *Minden érzet mint olyan megfoghatatlan valami.* Ha azt a tudomány megmagyarázhatná vagy lefoghathatná, érzetnek alig is volna nevezhető. Épen az érzetek, mint p. o. a szeretet, szabadság és lelkismeretes kötelesség érzete fölébe emelik az embert az állatoknak s ugyancsak finom ápolást igényelnek, hogy maradandó benvomást gyakoroljanak az egyéni, társas- és állami életre s az okoskodó filozófusok rendszereire.

Báresak gondolkoznánk többen is az akarat szabadsága kérdéséről! Megérdemli problémánk e kis fáradságot elméleti és gyakorlati tekintetben egyaránt.

Eperjes.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.

Irodalmi Szemle.

Gróf Kún István költeményei.

Szerző sajátja. II. kiad. Kolozsvár, 1896. 8-r. 228. l.

A művészetben, épen mint a természetben igaz marad, hogy a forma folyton változik, a styl mindig alkalmazkodik a korok hangulatához és igényeihez bizonyos külső alakzataiban, mert ezek a változások az élet és létezhetőség feltételei, melyekkel a művész saját korának szívéhez, eszéhez jut el; de lényegében a művészet mindig ugyanaz marad, t. i. érzett, a legkülönbözőbb fokon és módon és egyéniség szerint érzett gondolatok kifejezése. Sőt első sorban nem is a gondolatot keressük a művészetben; hanem a szívet, az érzelmet. Eszmékért folyamodhatunk a bölshöz is, tanúlságos dolgokért a tudóshoz mehetünk; de a művész érzemények nélkül bölcs sem lehet. A múzsa körülbelől ugyanazt mondja a művésznek, mint a mi annak a lánynak finom, nemes felelete volt, kitől egy jótékony bazár alkalmával azt kérdezte nyegle udvarlója, hogy boltjában minden eladó-e, még a szíve is? — Igen, eladó az is, — felelt a leány. S mire azt az újabb kérdést tette az udvarló, hogy ha szíve is eladó, mi hát az ára? — azt felelte: Egy másik szív!

Igen, így kell közelednünk a múzsához is, kit szintén csak szívvel lehet meghódítani. El kell ismerni, hogy gr. Kún István, mint előtünk álló költeményei mutatják, szívvel közeledett a költészet múzsájához s azt, a mit ajánlásában mond, hogy „mi átnyilallott szívemen, azt tettem le papírra:“ költeményei csakugyan tanúsítják.

Átolvasván a kötetet, nem számítva a fordításokat, csakugyan azt is megtaláljuk benne, a mit ajánlásában tovább mond: „Sok fájdalom, öröm kevés van dalban itt megírva.“ Minthogy pedig minden jó lyrai versgyűjteménynek a belső élet rajzának kell lennie, ezt is megleljük e kötetben. Azt olvassuk ki belőle, hogy az ifjú lány, kihez egykor, sok-sok évvel ezelőtt szerelemmel közeledett s ki szintén megvallotta, hogy szereti, másé lett, de boldogtalan s most vissza gondol késő bánattal az elhagyott költőre, ki azóta egy pillanatra sem birta őt feledni s szívében más nő képének helyet nem adott, de szeretni már őt sem

bírná, sőt nem is szabad. Ez a thema mondhatni a kötet túlnyomó részét tölti be száz változatban megénekelve; ez érzelem mellett még csupán a barátság érzelve foglal el nagyobb helyet, a haza csak három költeményben szerepel s fő tárgya csak egynek közülök. (1896. jun. 8.) Magától értetődik, hogy ez az alaphema állandón elegicus, lemondó, ritkábban elkeseredő vagy szemrehányó hangon (*Megver az Isten téged*) van megénekelve; röviden mint a költő mondja: ez a dalfűzér egy nagy temető,

A mely magába zárja
Az egész múlt időt.

Világos egyszersmind ebből, hogy e költemények, mint majdnem egy alaphema változatai, nem tűnnek ki sokoldalúságokkal. A kör szűk, melyben mozognak s nem menekedhetni bennök az egyhangúság érzésétől, főleg ha rövid időközben olvassuk végig, mint e sorok írója is tette. Természetes az is, hogy ez az érzés olyan bennök, mint a múltnak s nem is közelmúltnak feljáró árnya, azaz mint emlékezés szerepel, kísérve az életunság, halálvágy gondolataitól, mert a költő megnyugvásrá, pihenésre vágyik. Tehát majdnem azt mondhatni, hogy fájdalmas emlékek gyűjteménye, a ki-nem-halt és elmúlást, feledést nem ismerő érzelem színezésében. A szerelmet, mint jelen érzelmet, a maga közetlen, erős, csábos kitöréseivel a költő elhallgatta előttünk. Ebből foly, hogy az érettebb, sőt az érett kor nyilatkozatait találjuk itt, melyek contemplatív bölcselkedő elmékedések a mulandóságról, az öröm hiábavalóságáról, a csalódások állandóságáról. Sőt néha meg épen magyarázatok kapcsán kapjuk őket, mintha az érzés és gondolat anyagát elemezve akarná kifejtteni s noha érzései őszinteségében kétség nem lehet, a közlés módja ilyenkor még sem költői.

E módot, mondhatnók, még inkább kifejtette természetszeretete; mert a természet iránt valami oly lágy érzelmességgel viselkedik, mint költőink közül kivált Tompánál található. Majdnem azt mondhatni, hogy érzelmei alkalmát majd mindig a természetben találja meg s ezért költeményei telve vannak természeti képekkel, melyekkel párhuzamosan adja elé érzelmeit, melyek főképen valamely lágy meghúzó indulás accordjain hullámszerűen, hogy egy-egy sóhajban végződjenek, vagy gyakran természeti lyrai képet rajzol érzelmes szemlélődés kíséretében.

E természetérzelméről mondja maga is egy helyt, hogy a természetbe lehelté önnön szívét:

Fa, csillag, szél, a hold s a nap beszéde,
Az mind csupán az én szívem verése.

A párhuzamosság már említett módjára im egy pár sor:

Údít a lég; szétszáll a balsamillat;
Virág virág mellett nyílik elég;
Sem illat, sem virág fel nem vidíthat....
Titokzatos búbáj úgy vonz feléd.

Hűs szellő kél, végig simítva arczom,
Vigasztalón és nyájasan susog;
Vigasztaló szavát hiába hallom....
Én távol tőled boldog nem vagyok.

Ezrével ég az éji tiszta égen
A csillagok tündöklő sugara;
Ám nélküled borús lelkem mélyében
Csillagtalán mégis az éjszaka....

(Felsőhajítás.)

Tegyük a rajzolt képhez még, hogy a költő egész kedélyelete meglepően rokonszenves e költeményekben s állandón ébren tartja érdeklődésünket önmaga iránt. Olykor meghat s méla érzelmeket bír ébreszteni az egyszerűségről, jóságról, a nemes, áldozni tudó szív iránt, vagy méla emlékeket azokról, miket elvesztettünk s noha bizonyos gyöngéd általánosságokkal rejti el mindazokat, melyek biztosabb egyéni vonatkozásokat fődhetnének fel, érezzük, hogy költeményeinek alapja való s ez a realitas a lyrai költés egyik mellőzhetetlen alapelve. Többnyire a nyugati műköltészet versformáit használja s a bonyolultabb rímélést kedveli, főleg a kereszt- és ölelkező rímeket; számos sonettet is találunk költeményei közt; úgy látszik, Heine is egy-k kedvelt költője, s hatott mindenestre rája. E nehezebb formákban gyakorlott kézzel dolgozik; de néha nem tud menekedni sem a feszességtől, sem a homálytól, sem a bizonytalanságtól, mintha nem épen úgy s azt akarta volna mondani, mit a rím s efféle kedvéért mondania kell. Ezért, hogy úgy mondjuk, néha a gondolatok szabatos reliefjei elmosódnak, elhalványodnak s ha érzései nem is, kifejezései a gondos, az érezhetőn gondos simítás mellett is cserben hagyják. Álljon itt végül rövidebb költeményeiből egy: *Csillagokról*.

Lement a nap, szélén az égnek
Még egy halvány sugár ragyog,
Mint mikor a letűnt remények
Után a szív még feldobog.

Megjött az est lassan, sötéten,
A csöndes földet elfedi,
Aztán kigyúlnak fent az égen
A csillagok százezrei.

Ne vedd, ne vedd a csillagokba
Reményeidnek horgonyát:
Akkor tűnnek le susterogva,
Mikor mosolyganak reád.

F. Z.

Vass Tamás: Emlékek.

Költemények. Marosvásárhelyt, 1896. 8-r. 219. l.

Ha én voltam volna e kötet lyrai költemény szerzője, az előszót (5—25. l.) elhagytam, sőt meg sem írtam volna. Különösen azért nem,

mert mindig vannak oly pedáns könyvolvasók, mint e sorok írója, a ki meg épen az előszót legelőször olvassa el s ez itt nem szerencsés bevezető a költemények élvezéséhez. Mert ez a bevezetés nem humoros, noha az akart lenni: humoros és kedélyes és vidám. De szerzőnek az pompás adománya, mi Jókainak, Mikszáthnak s még másoknak is megvan, hogy a nevetetés finom, csiklandó italát minden mellékíz nélkül nyujtsák, ez előszóból itélve nincs meg s így inkább némi cynismussal elegyített ételt ad, a mi rosszul készít elő oly verskötethez, mely teljes lényegében nemcsak komoly, olykor nagyon is komoly kíván lenni. Megvallom, engem ez az előszó humoros költeményekre készített elő s másokat kaptam; mert pár kedélyesebb költemény kivételével komoly számba megy. Összesen 79 költeményt tartalmaz a kötet, pár helyt közös címek alá foglalva többet. Minthogy pedig szerző utolsó költeményében maga megmondja, hogy 50 évén túl van, talán nem tévedünk, azt gondolván, hogy itt egy nagyon válogatott gyűjtemény van előtünk, egy része az egésznek; mert a ki verset ír, vagy többet ír 50 év alatt, vagy kevesebbet. Az első esetben a versírás habitus, melyen uralkodni nem lehet, az utóbbi esetben a költészetbe menekvés ritka alkalmá. A kötet továbbá némi időrendet mutat, legalább azt a 40. laptól. Előbb leljük a szerelmi költeményeket, melyekben egy kis lány tetszik neki, a kitől végre — úgy látszik — elvált, azután vegyesek jönnek némi témaszerű egymásutánban, aztán egy csomó székelynépdal, de melyekben nem saját érzelmeit énekli, mint Petőfi, hanem Kisfaludy és Czuczor modorában szól; majd kedélyes, majd családi költemények s egynehány erős kifakadás jönnek az emberek gonoszságára stb., mely utóbbiak keserűségökben Tompa kifakadásaira emlékeztetnek s mi legalább Tompát sem ez és ily költeményeiért tartjuk nagyra, noha nem vonjuk kétségbe, hogy a maga szempontjából szerzőnek is, Tompának is igaza lehet. Olvasásközben egyébként is innen-onnan az utánzás vagy legalább is reminiscencia hangjai ütnek meg fülünket. »És felejtve azt, hogy férfi lettem«, »Hol vagytok ti régi játszótársak«, »Képzetem, e tarka szárnyú lepke, Mennyi helyet át meg átszalad«, (nb. a lepke aligha szalad valaha) (*Odahaza*); »Minden legkisebbke csöppje Drága gyöngy, mi kincset ér« (*Háromszéken*); »Szabad a madárnak ágról-ágra szállni, Csak nekem nem szabad a rózsámhoz járni« (*Székelynépdalok. XI.*); »Összehorgoltunk keményen« (*Sepsiszentgyörgyi barátaimhoz*) stb. majdnem egyenes idézetek Petőfítől, Aranytól s a népbaladából. De nemcsak e sorok jellemzők. *Bálványos vár alatt* stylusban Aranya, *Ha kérdezem a Vörösmarty Merengőhöz* költeményére (nb. ül-e valaha az esti csillagon felleg, mint ebben mondatik?), *Ne csudálkozz, Ténferi úr* Petőfire, *Nap lementé után, Mikor én pap lettem* Tompára emlékeztetnek, viszont rá a kötet vége felé álló keserű költemények is, mint említők, melyekben a hideg, önző emberek, durva lelkek, ti hitványok“ szerepelnek, a kiknek fittyet hány; „hitvány,

rongyos, bitang beste, a fogát rajta hegyezte s szembe vágta a pogány“ s „még a ki utjába állott, . . . azt állította a bős barom, hogy a vizét ő (a költő) zavarja s a kenyerét megeszi.“ „Egy pisszet se! — mond alább — mert különben széttaposlak mind dühömben, hunczut az is, a ki szült“. De e kemény föllépésének volt is sikere, mert ellenei („rokon, barát, néne, ángyó“) lecsendesültek „s felgurult az ördög-széke, szünt a harag, jött a béke, mult a köde, derült az ég, sok felajzott orr (!) lekonyult, lassan a vihar elvonult s ült helyére csendesség.“ Persze, ilyes bajokkal mindnyájan küzködünk; ángyainkkal, anyósunkkal, pletykába keverő együttlakókkal, szomszédokkal stb. sok a bajunk; de miért kell ezt versebe szedni, főkép, ha mint a szerző haragjában, nincs különösebben egyénileg jellemző? S költeményeinek általában is az utóbbi legfőbb művészeti hiányuk. Azt látjuk e kötetből, hogy írójuk jó hazafi, melegén érző ifjú volt, utóbb derék családapa lett, jó és hasznos társadalmi tag, kedélyeskedni tudó barát, emlékezni tudó szív az ifjúságra, szépre, jóra; de benyomásai, érzelmei, (szenvedélyei, eszméi kevésbbé!), emlékei, tapasztalatai nagyon vékony eren folydogáltak be kedélyébe s a legjelentősebbek künn rekedtek. A mit megénekel, jó dolog; de semmi több. Styljában is épen ezért, mert ez egyenesen az eszmék és érzelmek szülöttje, nincs különösebb szín, elevenség, fordulatosság, gazdagság vagy báj. Szabatosan versel, nagy gonddal írja trocheusait, jambusait; kicsiszolja rímeit oly gonddal, hogy csak ritkán akadunk effélére: *pap harang, gondolat lesorvad*, melyek rímek volnának, *keze megtele, vágyok, ma már ott van hagyatva* stb. s arra, hogy gyakrabban is használjon grammaticai rímeket. De ezeknél még nagyobb szabatosság sem volna elég a költést szomjazó olvasónak, ki meghattatni, fölemeltetni, mélységekre és magasságokra csábíttatni nemcsak óhajt, hanem egyenesen ilyekért fordul a költőhöz s ha nem ilyet kap, közönyösen fut végig a lapokon, mint a méh a mézet nem tartalmazó virágok felett. Végül álljon itt egy esinos népdal a kötetből:

Ki van adva a levelem — mehetek,
Barna leányt soha többet,
De sohasem szeretek.
Azt is bánom, hogy ez egyet szerettem,
Azt is bánom, hogy e földre,
A világra születtem.

Száraz fenyű tetején áll egy madár.
Úgy elnézem . . . Azt nézem, hogy
Hova repül, merre száll.
Én is megyek, arra megyek. — elmegyek,
Hogy, terhére, nehezére
Senkinek itt ne legyenek.

Isten hozzád édes falum, emberek!
Hitfeleim, jó barátim,

Ellenségim! én megyek.
S akkor láttok, hogyha láttok ti engem,
Mikor a nap nyugatról jő
S keletre megy az egen.

F. Z.

Szerelem könyve.

Verseik. Irta *Regőczy (Exner) Győző*. Székesfehérvár, 1896. 8-adr. 424 l.

E vaskos kötet tudtunkkal *Exner* Győző első verseskönyve, melyben a költő ép oly termékenynek, mint sokoldalúnak mutatja magát. Az elbes. élő költemények mellett a szenvedélyek, vágyak és intim érzések gazdag skálája szólal meg lyráán. Am, mint előre sejtethő: a versek mennyisége éppen nem arányos azok értékével.

A könyv legjobb része a *szerelem, gyász* című ciklus. Az őszinte és egyszerűségüknél fogva szívhez szóló dalok egész Feuillet-regényt mesélnek el, melynek különösebb lelkifurdalás nélkül adha nók című *Egy szegény ifjú történeté*-t. A költő ugyanis — szakítva az uralkodó irodalmi divattal — egyáltalán nem játsza a *Richardson* *Clarissa Harlowe*-jének ellenállhatatlan hősét *Lovelace*-t, ellenkezőleg: mint harmadfél évszázaddal előbb a szatirikus Molière, ő is kevés szerencsével flirtel. E föltevésünkön keveset változtat az a különben elég semmitmondó körülmény, hogy a nőt, kiért rajong, sőt lyrizál, sikerül oltárhoz vezetnie. A közepes technikával megírt szerelmi dalok sorában valóságos megdöbbenéssel olvassuk e fájdalmas felkiáltást:

Tegnap még szeretett, *ma itt fekszik halva* . . .

Exner Győző valójában most válik költővé. A kedves halott fölött oly igazi hangokat ad lantja, minőkre csak nagy poétáinknál találunk példát. A gyászt csakhamar a tépelődés váltja fel. Kínos kérdések bántják nyugtalan lelkét Vajon igazán szerette az asszony, ki már többé nem fogja se ölelni, se megcsalni? Nem volt-e tartüffködés rövid házassága? E meghasonlott hangulat terméke a kötet egyik legjobb darabja, melyben a gondolat eredetisége és némi Heine-szerű ciznizmus egyaránt megkapják figyelmünket:

Álmodtam, hogy veled találkozám
Több évnyi súlyos távollét után . . .
S a mit álmodtam: nem hagy nyugton ébren
Ha máig élsz, nem hagysz-e engem el? . . .
Nem télibb sír-e a kihült kebel?
Tán mégis jó, hogy én azt meg nem értem!

E vers egyszersmind tájékoztat *Exner* hibáiról is. A fél-rímek (találkozám után) és a burkolt hasonlatok legfőbb akadályai annak, hogy e könyv szerzőjét formaművésznek tartsuk.

A következő csoport, mely az *Eszmék harczából* kissé fellengős címét viseli, ominózus gyöngéje, hogy a gyűjteménynek éppen ebben

a részében akadunk legkevesebb gondolatra. A trocheusok sokszor lapos prózává sekélyesednek. E hibába különben az Exner jambusai is gyakran beleesnek. Egyáltalán nagy hátránya a szerző költészetének, hogy olyankor is versel, mikor kevés a mondanivalója. Teszem a Verescagin *Salamon fálá*-nak nevezett festményéhez írt sorai képmagyarázatnak se kielégítők.

Meleg, megkapó érzések jellemzik az *Anyám emléke* című ciklust. Az elhalt jó asszonynak egy pár oly sikerült dalban állít emléket Exner, melyek a Pósa verseinek közvetlenségére emlékeztetnek.

A mi benyomásunk szerint a *Szerlem könyvének* szerzője több szerencsével lyrizál, mint a mily epikus. Elbeszélő verseit, melyek ugyancsak bőven vannak minden terjengősség mellett, a képzelet fáradtsága és a szárnyszegett gondolatok teszik élvezhetetlenné. Az a szívből fakadó, jóízű humor, mely *János vitézt*, *Toldit*, vagy *Jakab Ödön Argirus*-át vonzóvá és mulattatóvá teszi, hiányzik az Exner talentumából.

Itt-ott a modern áramlatok hatása is megcsillan szerzőnkénél. Az *Epedés* című darabban a Verlain szenvedélyének forró lángja csap meg.

Gyönyörűséges a te termeted,
A csillogó bőr sima, delejes,
Ha gömbölyű karoddal átötölsz,
Ha én derékben átfontalak:
Amennyi kéj, megkábúlok belé!...

Az olvasónak valóban aligha lehet kétsége afelől, hogy e sóvár költeményt nem valamely splenes angol írta

Néhol a *Murger* poézisének szelíd és affektálás nélküli érzelmes hangját is megüti lantján.

Kicsinyke szobámba eljössz-e velem
Osztozni a munkán, sön és kenyeren?

— dalolja egy „barna leány“ nak. Ugyanez a hang tette népszerűvé a *Vie de Bohème* híres elégiáját is:

Musette, Musette légy újra feleségem
Jer, oszd meg a száraz kenyért velem!

Letéve e versgyűjteményt, az az impressziónk, hogy Exner Győzőnek van jóra való tehetsége, de nincs önkritikája; sokat versel kevés gonddal, de annál nagyobb bőbeszédűség mellett E tekintetben egyáltalán nem követője a klasszikusoknak. A Lessing idézetét — bármint kísért is az alkalom — nem hozzuk szóba, mivel előkelőbbnek tartjuk az Exner tehetségét, semhogy közhelyeket olvasnánk reá.

Végül engedje meg a szerző, hogy czikkelyünket az ő *Könyvbírálat*-ával zárjuk:

Ahhoz, a mily izmos
Gyöngé a kötetke,
Ha a fele volna
Egész jó lehetne.

Ifj. Téglás Gábor.

Különfélék.

— **Brassai Sámuel**, az Erdélyi Múzeum-Egyület egyik alapítója, kiadványainak legelső szerkesztője, jelenleg alelnöke, f. évi június 15.-én érte meg születésének századik évfordulóját. Eddig úgy tudtuk, hogy Brassai Sámuel 1800. febr. 13. született Toroczkó-Szt.-Györgyön, a hol azóta az anyakönyv elégvén, hiteles följegyzés születése napjáról nincs. Az Akadémiai Almanach, Pallas Lexicon 1800.-at írnak. Maga „Brassai bácsi“ eddig titkolta; azt mondja, fel volt jegyezve egy naptárban, de az elveszett. Most, hogy ez év eleje óta borbaja miatt a Vörös-Kereszt kórházban ápolatja magát, gyöngé testi ereje mellett is élénk szellemi tevékenység között el-elmereng ifjúsága emlékein s egy ízben úgy nyilatkozott *Kövári* László előtt, hogy az ő tulajdonképeni születésnapja jún. 15. és pedig 1797-ben. *Kövári* László jeles történetírónk kedves kötelességének tartotta erről lapok útján a nagy közönséget, sőt levélben *Wlassics* Gyula, vallás- és közoktatási m. k. minister urat is értesíteni a mire a mi gyöngéd és gondos figyelme cultusministerünk felhíván Ő Felsége legmagasabb figyelmét is: a legmagasabb köröktől fogva a nagy közönségig, nagyok és kicsinyek, közeliak és távoliak sokan siettek ünnepnappá tenni „Brassai bácsi“ e nem rég köztudomásúvá vált születésnapját. *Wlassics* közoktatási minister még jún. 14.-én a következő táviratot intézte Kolozsvárra Brassai bácsihoz:

„Ő császári és apostoli királyi Felsége legkegyelmesebben felhatalmazni méltóztatott, hogy Nagyságodnak századik születésnapja alkalmával legmagasabb nevében szerencse kívánatait tolmácsoljam.“

Maga a cultusminister pedig a következő meleghangú, eszmedús és formaszépségben is mintaszerű üdvözlést intézte Brassai bácsihoz:

„Tisztelt uram!

Tisztelettel és meghatottsággal fordulok Önhöz születésének századik évfordulóján. Mint a százados tölgy a fiatal erdőben, úgy áll Ön az ifjú Magyarország szellemi munkásainak sorában; az édes anyaföldből szívta erejét, melylyel diadalmasan megküzdött az idegenből zúduló vészekkel és viharokkal; s oly sok tapasztalat és küzdelem után, ma is teljes erőben áll még, mindnyájunk örömére és a magyar tudományosság dicsőségére.

Nagy eredményekben dús, az emberi elme fényes diadalát hirdető századot élt Ön át. A tudományok a század kezdete óta a mai napig nagyot változtak, fejlődtek. De az Ön munkásságának már legelső nyomai oly tisztán látszanak meg tudományos életünk talaján, mintha az évek nyomtalanul surrantak volna el fölötte. Az úttörők közt volt Ön s hálás ezért a mai nemzedék. Enciklopedikus ismereteit a tudományoknak csaknem minden ágára kiterjedőleg magyaros szellemben

érvényesítette; könyvei épen azért még sokáig mintaképek gyanánt fognak szolgálni tudósainknak.

Születésének századik évfordulóján fogadja szívből eredő szerencsekívánataimat. Kérjük az egek urát, hogy nemzetünk dicsőségére még sokáig tartsa meg Önt, jó erőben és egészségben. Élvezze és lássa még sokáig áldásos tevékenységének szép eredményeit.

— Igaz tisztelője

Dr. Wlassics Gyula, s. k.

Az egyetem nevében gratuláló tanácstagok élén *dr. Farkas Lajos* rector kifejezte kételyét a felett, hogy ez volna a régi kedves collega igazi születési napja (eddig legalább köztudatban nem ez volt) s jelezte, hogy az eddig tudottra az egyetem nagyobbszabású ünnepségre készül, melyet — reméli — nem a kórházban s jó egészségben fogunk megünnepelni.

Mi, a kik az ő szellemi családjának legközelebbi tagjai vagyunk, — a napok felett nem vitázva — adunk hálát a Mindenhatónak, hogy Brassai bácsit nekünk adta s kérjük: tartsa meg őt mennél tovább a magyar szellemi erő büszkeségéül, a tudomány munkásai példányképéül.

Szilágyi Sándor 70 éves korát f. évi jun. hó 21-én tölti be, melyre tanítványai, barátjai, és tisztelői egy művészi kivitelű emlékermet verettek, melyet jun. 21-én d. u. 5 órakor a Magyar Történelmi Társulatnak a czéltől tartandó külön rendk. vál. ülésén a budapesti egyet. könyvtár I-ső em. olvasó termében fognak átadni.

Ritka ünnepély, mely a szeretetnek és tiszteletnek annyira spontán megnyilatkozása volna, mint a legnemesebb hazafias érdemekben a munkában megöszült ősz tudósunk eme szerény, de nemes formában való, nem zajos, de szívből jövő ünneplése.

Szilágyi Sándor valóban méltó az ünneplésre, mert a történetírás fellendülésére hazánkban senki nálánál többet nem tett e hazában ezer év alatt. Ő egész történetíró iskolát alapított, 50 év óta ír, szerkeszt, buzdít, lelkesít s nevel új és új nemzedéket a történetírás terén.

Nincs művelt magyar ember, a ki ne tudná, hogy a ma élő nemzedék tudatában s a jövő generáció számára a Báthoryak és Boeckayak, a Bethlenek és Eszterházyak, a Rákóczyak és Lórántffy Zsuzsánnak magasztos alakjait főként Szilágyi Sándor kutató fáklyája világította meg. Ő ajándékozta meg nemzetünket az erdélyi országgyűlések történetével, ezzel a monumentális alkotással, melyhez aránylag hasonlót hiába keresünk más országok irodalmában. Az ő tevékeny szellemének befolyása alatt indult újabb virágzásnak a Magyar Történelmi Társulat. A Századok és a Történelmi Tár évfolyamaiban az ő szerkesztése alatt halmozódtak össze multunk írott ereklyéi; az ő termékeny lelke hívta életre a Történelmi Életrajzokat s főként neki köszönhető ama most folyó nagyszabású vállalat, mely az ő szerkesztésében hazánk összefoglaló történetét nyújtja . . .

Ily nagyarányú, közhasznú munkásságnak a legszebb jutalmat — a munka értékének jogos tudatán kívül — bizonyára csak a közismerés adhatja meg.

Ez nyilvánul meg abban a szerény, de sokat jelentő emlékéremben, melyet hozzá legközelebb álló tanítványai: Károlyi Árpád, Thalóczy Lajos, Fejérpataky László, Szádeczky Lajos felhívására barátai és tisztelői verettek s a jun. 21-iki ünnepélyen adnak át.

Adjon az Ég neki még hosszú boldog munkás életet, hogy sokáig gyönyörködhessék áldásdús tevékenysége szép eredményeiben.

„Pusztuló bányászati levéltár“.

Ez alatt a cím alatt februári fűzetünkben felhívtuk az orsz. levéltár gondos figyelmét a zalathnai bányászati levéltárra a kolozsvári kereskedelmi és iparkamara 1880. jelentése s egy a P. Ll.-ban ez évben megjelent úti tárcza alapján, melyek e levéltárt az elpusztulás veszélyétől féltették. Erre a figyelemkeltő felhívásra a m. kir. belügy-miniszterium kívánságára a zalathnai főbányahivaltól a következő felvilágosító hivatalos értesítést nyertük f. évi május hó 17-ről:

„Az „Erdélyi Múzeum“ folyóirat folyó évi február 15-iki II. fűzetében „Pusztuló bányászati levéltár“ cím alatt egy közlemény jelent meg, melyre — ha kissé elkésve is — érdemleges válaszungkat — felsőbb megbízás folytán — a következők en van szerencsénk megadni.

Az említett közlemény bevezetésileg felemlíti a Kolozsvárt 1880. év végén feloszlatott kir. bányagazgatóság írártárában őrzött volt erdélyi kincstárnoksnági (Thesauranatus) levéltárának Zalathnára történt átköltöztetését és ugyanakkor életbe léptetett itteni kir. főbányahivatal őrizete alá helyeztetését — a mi a tényeknek teljesen megfelel.

Hogy egy ily nagyobb terjedelmű levéltárnak elhelyezése nem gyermekjáték, azt bizonyítani talán felesleges, e mellett annál kevésbbé könnyű munka volt, miután a levéltárak terjedelmének megfelelő helyiségek nem állottak rendelkezésre, a miért is az írártár egyrésze akkor tényleg a főbányahivatali épület tágas kapu bejárata alatt ideiglenesen elhelyeztetett, de nem fölhalmozva, hanem záros, kétfelé nyíló ajtókkal ellátott iromány-szekrényekben, melyekben szállíttatott is, és melyekben az irományok a száraz és szellős kapu aljában nemcsak, hogy nem pusztultak, hanem a legkisebb kárt sem szenvedhettek.

A helyszűke daczára azonban a kezdet nehézségei mégis legyőzettek, s miután a főbányahivatali épület földszinti helyiségeiben elhelyezett volt kebli számvevőség is külön saját épületét elfoglalta, lehetővé vált — de ez már régen, még a nyolczvanas évek első felében — tűrhető állapotot megteremtteni, s hogy ha ez idő szerint „nem is úsznak kényelemben“, de legalább az írártárnak — a helyi viszonyoknak megfelelő — berendezését illetőleg talán a rosszakarát sem támaszthat kifogást, ha csak nem akarná a fehért minden áron feketének látni.

A mennyiben pedig az „Erdélyi Múzeum“ tisztelt olvasókörének — a talán jobb sorsra érdemes hazai bányászat iránti érdeklődését jelen felszólamlásunk valamikép is felköltethetné: úgy a közlemény tartalmával szemben megnyugtatólag még csak kiemelni kívánjuk, hogy a kérdés tárgyát képező volt kincstárnok-sági irattár — melynek körülbelül mintegy csak egy évszázadra visszamenőleg terjedő része áll őrizetben — a forradalom előtti hazai bányászat adminisztrációját illetőleg igen jó kútforrásul szolgál e vezérhivatalnak, már azon oknál fogva is, minthogy tudvalevőleg a szomorú forradalmi időszak e vidéknek csaknem valamennyi kincstári bányaközegeinek levéltári gyűjteményeit semmivé tette, s így azon irattár „*haszontalan és alkalmatlan lomot*“ sem képezhet, de nem is „*hányódik, vetődik*“ s a fent előadott indokolásnál fogva nem is „*pusztul*“, hanem oly értékes kincset képez itt, a melyből már nem egy szakember részéről a hazai bányászat múltjára vonatkozó számos érdekes adat merítve lett.

Végül tisztelettel kijelentjük, hogy az ez ügyben a valódi tényállás felderítésére irányult jelen nyilatkozat a nagyméltóságú m. kir. belügyministerium kívánságára és kezdeményezésére történt.

M. kir. főbányahivatal Zalathnán, 1897. május 17.-én. *Koss József*, m. k. fbhiv. főnök.

Szíves készséggel adtunk helyet e felvilágosító nyilatkozatnak, örvendve azon, hogy a főbányahivatal tudatában van annak, hogy levéltára *nemzeti kincs*, melynek gondos megőrzése — a helyszűke mellett is nem kicsinylendő culturalis és hazafias kötelesség. *Sz. L.*

Folyóiratok.

A „*Budapesti Szemle*“ juniusi számában *Vámbery Ármin* értekezik a keleti kérdés néprajzi mozzanatairól. *Berzeviczy Albert* az ismeretterjesztés eszközeiről szól az iskolán kívül, sok tanulságos összehasonlítást téve ezen téren a mi állapotunk s a külföld között. *Károlyi Árpád* elismeréssel ír *Thallóczy* és *Barabás Blagay*-oklevéltáráról, s a család történetét ismerteti az oklevéltár bevezető tanulmánya alapján. — *Ifj. Návay Lajos* egy német tudós (*Eduard August Schöder*) véleményét adja a szociális kérdéstről. *Váczy János* folytatja *Elliot Györgytől* a „*Vizi malom*“ című angol regény fordítását. — *Joób Lajos* az osztrák véleményeket tárgyalja a valuta reform folytatásáról. Közbe van még *Lévay József* eredeti és *Szász Béla* francziából fordított költeménye. Az „*Értesítő*“ apróbb cikkei körül érdekesebb — o. — s. szigorú bírálata *Pósa Lajos* legújabb verskötetéről és *Téglás Gábor* ismertetése az E. K. E. „*Székely föld*“-éről.

Az „*Akadémiai Értesítő*“ a M. Tud. Akadémia 1895. évi munkáságáról ír. Közli a múlt év eldöntött pályázatát, az Akadémia könyvkiadásait, kiadó ségélyeit, könyv és pénztári állását, a tagválasztásokat és az új jutalomteteleket.

A „*Magyar Tört. Életrajzok*“ harmadik füzetében *Zichy Antal* folytatja és befejezi Széchenyi István gróf életrajzát. A függelékben adja Széchenyi indítványát a forradalom kezdetén; ugyanott van egy császári kiáltvány, Széchenyi kevés naplótördedéke és néhány levele.

A „*Századok*“ X. füzetét *Kropf Lajos* cikke nyitja meg Terdsüman Murad magyar születésű török íróról. *Thury József* bevégezi értekezését a magyarok »szavarti aszfali« nevérol. *Stessel József* Rou váráról és a Sopron-megyei Gathal nemzetségről ír. *Weber Samu* a Szepeesség elpusztult helységeit sorolja fel. — Az irodalmi rovatban — y — a. Rohonyi Gyula »Honfoglalás történeté«-vel foglalkozik, — R. — R. Bodnár Zsigmond művét: Az erkölcs törvény alkalmazását, bírálja. Pintér Sándor munkáját (»Szécsény és közvetlen vidéke a honfoglalás előtti korban«) *Jakab Elek* ismerteti. *Dr. Dézsi Lajos* a pozsonyi kir. kath. főgymn. történetét bírálja. Még három külföldi és egy magyar munka ismertetése után rövidebb cikkek vannak a pristáldokról s a történelmi társulat elhalt tagjairól.

Az „*Irodalomtörténeti közlemények*“ 2. számában *Dr. Badics Ferencz* folytatja Pápay Sámuel életrajzát és irodalmi működését. *Dr. Széchy Károly* kimutatja, hogy Farnádi Miklós régi munkája a szentföldről irodalmi lopás Péchvárady Gábor művéből. *Dr. Kőrös Endre* Hugó Károlynak »Egy magyar király« című drámájáról ír. *Tóth Rezső* Fazekas Mihály életrajzát, *Dr. Dézsi Lajos* pedig az »Adattár«-ban »Heyden Sebald gyermekei beszélgetéseinek latin magyar szövegét« (1531.) folytatva közlik. Ugyancsak az adattárban vannak Fábrián Gábor levelei Édes Alberthez, Révai Miklós levelei Püntner Mihályhoz, továbbá Jászai Pál naplója. Végül *Korda Imre* bírálja Berzsenyi Dániel életrajzát Váczy Jánostól. A 3. számban Badics Ferencz folytatja és ezikkét; Thury József krónikáink és a nemzeti hagyomány viszonyát fejtegeti. *Bayer József* Molière L'Avare-jának első magyarosítóirol beszél s *Tóth Rezső* elvégzi Fazekas életrajzát. Az »Adattár« a 2. szám közleményeit folytatja; ezeken kívül dr. *Komáromy András* új adatokkal járul Listi László életéhez. *Dézsi Lajos* Szamota István Murmelius féle latin-magyar szójegyzékét bírálja. Mindkét füzetet irodalomtörténeti összeállítás zárja be.

Az „*Erdélyi Gazda*“ rendes gazdaság történeti rovatában *Dr. Szádeczky Lajos* székely falutörvényeket, gazdasági leveleket, egy gazdasági utasítást és egy leltárt közöl Béli Pál uzoni váráról.

A „*Magyar Nyelvőr*“ V. számában *Horger Antal* értekezése az első cikkek Ráskai Lea nyelvjárásáról. *Melich János* a »taraczk«-ról kimutatja, hogy német jövevény-szó, *R. Prikkel* Márián pedig a »fukar« szót a Fugger bankárok nevéből származtatja. *Regőczy* (Exner) Győző Ponor Thewrewk Emil és Gyulai Pál elnöki megnyitójára tesz megjegyzéseket, *Béldy Mihály* magyar tolvaj-szavakat közöl. Az irodalmi rovatban *Kiss Ernő* Jókai újabb regényei és Zlinszky Aladár Morvay Győzőnek »Az ember tragédiájá«-ról írott tanulmányával foglalkozik. Ezeken kívül még számos apró cikket találunk e számban.

Az „*Ethnographia*“ 3. füzetében *Sebestyén Gyula* folytatja értekezését a székelyek nevérol és eredetéről. *Katona Lajos* »Vogul népköltés« cz. alatt

Munkácsi Bernát gyűjteményéből a IV. kötetrel foglalkozik. *Alexics György* a „Vadrózsapör“-t folytatja s ebben néhány érdekes oláh balladának eredetjét és magyar fordítását adja. *Richter M. István* németprónai régi lakodalmi szokásokat ír le, *Téglás Gábor* a „Jorgován monda“ két változatát közli a Román-Zsil és Magyar-Cserna forrásvidékéről. *Lehóczky Tivadar* újabb adatokkal járul a székely név eredeti (!) értelméhez. *Krausz Sámuel* a kozárokról ír rövid cikket a zsidó források után, *Rechnitz Ignác* pedig egy 1591. évi zsidó krónikának a hunnokra és magyarokra vonatkozó adatait állítja össze. Az „Irodalom“ rovatában *Munkácsi Bernát* tárgyalja *Thúry József* cikkét a magyarok eredetéről, őshazájáról és vándorlásairól. Ezekon kívül még néhány könyvismertetést és pár kis cikket olvashatunk a füzetben.

A „*Turisták Lapja*“ utóbbi számaiban (3—4. és 5.) *Wéber Samu* a Magas Tátra keleti részéről, *Dr. Schreiber* Lajos a keresztényzsigeti havasokról és *Horváth Levin* a Ilitvicei tavakról írnak. *Bellosics* Bálint Vas- és Zala vármegyék déli síkjáról értekezik. Mindkét számot csinos képek díszítik.

Az „*Erdély*“ (4.) a Kárpát-múzeumról ír cikket. Azonkívül *Téglás Gábor* „A legújabb porta orientalis“ cz. alatt a szurduki szorosról, *Harmath Lujza* székely menyegzői szokásokról és *Pálfi Mór* dr. a gyalui havasokról írnak. A füzetben tizenkét kép van.

A *Protestáns Szemlében* (5.) *Dr. Erdős József* Jézus hegyi beszédét tárgyalja. *Stromp László* Melancthonról írott értekezését, Csiky Lajos az állam és egyház viszonyáról, *Jausz Vilmos* pedig Comenius felsőbb oktatási elveiről szóló cikkeket végzik be. Az irodalmi szemlében Sz. F. Dévai Biró Mátyás hittani kézikönyvének új kiadását ismerteti, s V. F. dicsérettel bírálja a marosvásárhelyi ev. ref. kollégium történetét. (Szerzője Konecz József.)

A „*Protestáns Közlöny*“ 16. számában *Dr. Kolozsváry Sándor* befejezi a besztercebányai egyházi végzéseket s *Mooré Domokos* a radnóthi egyházra vonatkozólag pár töredékes adatot bocsát közre; (1610. től a legújabb időig.)

A „*Theologiai Ismeretek Tárának*“ VIII. és IX. füzete több a fontossághoz mért kisebb-nagyobb cikkel és életrajzzal a »kathédra“-tól a »Lechnini jóslat“-ig terjed.

K. L.

Múzeum-egyleti értesítő.

— Az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése. —

Jelen voltak: gr. Esterházy Kálmán elnök, Szász Domokos alelnök, dr. Finály Henrik titkár, Békésy Károly pénztárnok, dr. Szamosi János és dr. Fabinyi Rudolf szako. elnökök, dr. Apáthy István szakelnök és állattári ör, dr. Máfki Sándor szako. alelnök, dr. Szádeczky Lajos és Koch Ferencz szako. titkárok, továbbá dr. Abt Antal, dr. Istvánffy Gyula, dr. Farkas Gyula, dr. Fe-

rencei Zoltán, dr. Moldován Gergely, dr. Schilling Lajos, dr. Szádeczky Gyula ásványtani ör, dr. Udránszky László ig. vál. tagok és több egyleti tag.

1. Gr. *Esterházy* Kálmán, elnök, a következő beszéddel nyitotta meg az ülést:

Tisztelt Közgyűlés!

Mindazok, kik az Erdélyi Múzeum-Egylet iránt érdeklődnek, kik ügyeiben segédkeznek, kik tudásukat, munkásságukat annak szánják, hazafias kötelemet teljesítenek, mert nemcsak a nemes hagyományok megőrzését és gyarapítását segítik elő, hanem a hazarész nemzeti művelődését és tudományos alapon való ismertetését is oly módon eszközlik, mely hatását nem téveszti; mint új irány méltó folytatása azon törekvéseknek, melyeket a neves alapítók mint magasztos, az akkori időkben egyeüül lehetséges nemzeti kívánalmakat maguk elé tűztek. De a széles alapra fektetett intézmény éppen eddigi fejlődésénél fogva teljes képét mind annak, a mit összegyűjtött, a mivel bír, a munkának a melyet érte áldoztak, annak, a mire hivatva kell hogy legyen, még nem adhatja, mert gyűjteményei úgy, ahogy az előrehaladottság követeli, elhelyezve ninesenek. A jövő törekvéseinek egyik legfőbb feladata a gyűjtemények illő és czélszerű elhelyezése; a másik feladat: szervezetében azon megújulás tovább fejlesztése, mely a tudományosságának is szolgál akkor, mikor a haza ismertetését és közművelődését azon módon eszközli.

A mint az eddig kifejtett hazafias törekvéseknek és munkásságnak eredménye el nem maradt: úgy bízunk a jövőben.

Fogadja tisztelt közgyűlés hazafias üdvözetem, melylyel azt ezenrel megnyitom.

A beszéd végeztével mely részvétellel emlékezett meg Brassai Sámuel elnöktársáról, kit súlyos betegsége tartott távol a közgyűléstől.

2. Dr. *Finály* Henrik olvasta fel alábbi főtítkári jelentését:

Tisztelt Közgyűlés!

Éppen 40 éve annak, hogy egyletünk és múzeumunk felejthetetlen nagy nevű alapítója, gróf Mikó Imre, az ő hazafiai lelkes felszólalásával és nagylelkű adományával letette az első alapkövet intézetünk létesítésére. Csaknem három évig tartott, a míg az ekkori kedvezőtlen körülmények közt az egylet 1869 novemberében megtarthatta alakuló első közgyűlését és ennek a határozata alapján 1860 január 1-én életbe léphetett és megkezdhetette a maga szabályszerű működését, a melyet, mint önálló testület, tagadhatatlan szép sikerrel folytattott 1872-ig. Ekkor a kolozsvári kir. Ferencz József tud. egyetem felállítására és megnyitására, a melyet az unió törvényes ténynyé válása megelőzött volt, egyeztetve oly új és hatalmas tényezőt léptetett arra a térére, a melyet a Múzeum-Egylet választott volt a maga működése színteréül, hogy már akkor is előre látni lehetett, mily mélyre ható és — mondhatni — csaknem gyökeresen változtató befolyása lesz ennek a tisztán tudományos intézetnek a térfoglalása a Múzeum-Egylet szervezésére és összes működésére.

És a sejtélem beteljesedett. Csak össze kell hasonlítani az egylet eredeti alapszabályát a most már harmadszor módosított és ma már érvénybe lépett új szabállyal, hogy a gyökeres átváltozás a maga egész valójában világosan szembe tűnjék.

Hogy van-e oka az egyletnek a változáson örvidni — ki tudná azt ma megmondani? Annyi bizonyos, hogy változás az élet; a mi él, annak változnia kell az idő folytában. A csirának változnia kell, hogy teljes növény váljék belé; ezt úgy mondjuk, hogy „fejlődik“; ám ez a fejlődés nem tarthat örökké, elérí a maga delelése pontját, s minthogy itt megállapodás nem lehetséges, szükségképpen bekövetkezik az a fordulat, a mely minden életnek törvényszerű lefolyásában elkerülhetetlen.

Egyletünk elérte-é már a delelést, vagy tán már túl is van rajta?

Menjünk végig azokon a tényeken, a melyek igazgató választmányunk 1896. évi üléseinek jegyzőkönyveiben fel vannak jegyezve. Azt látjuk, hogy a statistikán kezdjük, hogy a választmány aban a millennáris évben mindössze nyolcz ülést tartott, a melyeken 133 határozatot hozott; levéltára ez idő alatt 107 darabbal szaporodott, és ha tartalmilag veszszük szemle alá e jegyzőkönyvek foglalátját, azt látjuk, hogy a hozott határozatok legnagyobb része csupa ügykezelési intézkedés, számlák kifizetése s efféle, alig emelkedik e színvonal felibe egy néhány kimagasló mozzanat. Ha pedig kérjük, hogy mi az oka a jegyzőkönyvek tartalma e sovány voltának, meg kell vallanunk, hogy a tulajdonképpi tudományos munka a személyek és viszonyok változása következtében a szakosztályok körében foly és eredménye a szakosztályi kiadványokban jut napvilágra, holott az igazgató választmány mindinkább csak ügykezelő és ellenőrző szervvé lesz. Ehez járult a múlt évben még az ezredéves ünnepségek okozta, csaknem állandó mozgalmasság, a mely igénybe vette az embereket és csaknem mindeniket hol rövidebb, hol huzamosabb időre távol tartotta egyletünk székhelyétől, úgy hogy üléseit se bírta a választmány a maga rondes idején megtartani, sőt a rendes közgyűlés is december 2-ikára, csaknem az év végire haladtott a folyton közbejött akadályok miatt.

Rendre vevén már most a múlt év eseményeit, az első, a mit itt fel kell említeni, az állammal kötött új szerződés életbelépése. Az országgyűlési tárgyalások hosszúra nyúlása miatt az állami költségvetés megállapítása csaknem felét vette igénybe az évnek és így a szerződés életbelépése csak július havában vált lehetségessé; pedig addig, a míg ez be nem következett, lehetetlen volt az egylet költségvetését megállapítani. Élt tehát az egylet az 1895-iki költségvetés tétéleivel. A december 2-ikán tartott közgyűlésen elfogadott költségvetés 16,722 frt 40 kr. remélhető bevétellel szemben 16,560 frt kiadást vett volt irányzatba és 162 frt 40 kr. maradékra nyújtott kilátást; az 1896. évi zárszámadás pedig 17,048 frt 90 kr. valóságos bevétellel szemben 17,255 frt 93 kr. tényleges kiadást, tehát 207 frt 03 kr. hiányt tüntet fel, mind a mellett, hogy 416 frt 50 kr. előleg visszafizetése és a könyvtárigazgató egy negyedévi fizetésének benmaradása a bevétel javára esett, a melyekkel szemben az 1895. évről fenmaradt hiány fedezése 704 frt 83 krral szaporította a kiadást.

A költségvetés és zárszámadás egyes tételeit összehasonlítva, látjuk, hogy a kiadások csak a következő tételekben haladták meg az előirányzatot:

napi díjasoknak	600 frt helyett	939 frt —	kr
beruházásra	. . . . .	193	» 50 »
term. tára	1500 frt helyett.	1667	» 40 »
könyvtára	2300 » »	2432	» 21 »
rendkívüliekre	250 » »	653	» 06 »

fizettünk ki, holott:

rendszeres fizetésekre	7510 frt helyett.	5959 frt 92	kr
igazgatásra, kezelésre	150 frt helyett.	125 frt 05	kr
régiségárra	150 frt helyett.	31 frt —	kr

adtunk csak ki; azaz hogy az előbbi öt tételben történt 1235 frt 17 kr. túlkiadással szemben áll 1694 frt 03 kr. megtakarítás az utóbbi három tételben, a mi az eredményt 458 frt 86 krral kedvezőbbé teszi és így apasztotta az 1895. évi hiányt.

Ez az, a mi az állammal kötött szerződés érvénybe lépésével kapcsolatosan előterjesztendő volt az egylet pénzügyi viszonyai megvilágítására. Az az előny, a mely abból származik, hogy a könyvtárigazgató javadalmazását az állam vette át, már érezteti magát az 1897. évi, ma előterjesztendő költségvetésben, a melynek összeállításában a kiküldött bizottság nemesak azt tartotta szem előtt, hogy az előirányzat realis legyen, hanem még arra is törekedett,

hogy a jövődöbeli normalis költségvetések biztosítására is megtegye az első lépést.

Noha az egyesület, mint önálló kiállító, nem szerepelt az ezredévi országos kiállításon, mégis tetemes mértékben járult hozzá a kiállítás sikerének előmozdításához. Az erre vonatkozó választmányi határozatok tetemes helyet foglaltak el a jegyzőkönyvekben és mind a mellett, hogy az egyesület nem lépett fel, mint önálló kiállító, sok költséget vett igénybe és sok munkát adott a tisztikarnak, főleg az illető gyűjtemények őreinek. Az elismerés se maradt el; a Múzeumnak a kiállítási nagy érem jutott és még ezenkívül oklevél is.

Az alapszabályok módosítása is nevezetes mozzanat az 1896. évi történelmében. A kezdeményezés a természettudományi szakosztályból indult; ma már a módosított alapszabály érvényes, a melynek a belügyminisztertől látamozott példánya csak a múlt május hó 25-én érkezett vissza.

A múzeumi gyűjtemények gyarapodásáról és állapotáról a külön jelentések fognak számot adni, éppen úgy a szakosztályok működéséről a szakosztályi jelentések.

Azzal, hogy a múzeumi könyvtár már ezentúl az egyetemi könyvtár igazgatójának a kezelése alá jutott, ismét elveszett az egyesület önállóságának egy részecskéje. Kárpótlásul biztosított az állam a múzeum gyűjteményeinek állandó saját helyiségeket még arra az esetre is, ha az egyesület és az állam között fenálló szerződés valamikor felbomolnék.

Mint a választmány külön kiadványa megjelent a múlt évben az egyesület összes kiadványainak teljes sorjegyzéke a kiállításon való kiosztás czéljára.

A múzeum kertje ellenben végképen átmegy az állam tulajdonába.

Az 1896. évnek halottjai is vannak; hogy csak a legnevezetesebbeket említsük meg, első sorban gróf Béli Ferenczét kell gyászolnunk, a ki nemes áldozatával az egyesület alakulásakor már ott volt az első alapítók sorában; elvesztettük igazgató tagjaink sorából báró Huszár Károlyt is, hasonlóképpen az első alapítók egyikét. Fellette érzékeny veszteség érte egyesületünket és intézetünket dr. Kanitz Ágost választmányi tagunk és növénytárunk buzgó őre és gyarapítója véletlenül bekövetkezett halála és legújabbban, tulajdonképpen már ez évben Torma Károlyt ragadta el a végzet távol idegenben. Nincs itt helye a kimerítő, hosszu nekrolognak! Ismertük őket, tudjuk, mit tettek érettünk és intézetünkért s ezért méltó, hogy őrizzük meg híven mi is drága emlékeket és mondjunk s áldást hamvaikra. Ritkúlnak tagjaink sorai évről-évre; vajha adná az ég, hogy boldogabb korszakban ismét tömörüljenek!

Méltóztassanak e jelentést tudomásul venni és majd a többi jelentések előterjesztése után ítéletet mondani.

3. Dr. *Ferenczi Zoltán* tett jelentést a könyvtár állapotáról a következőkben:

Tekintetes Közgyűlés!

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárának 1896. évi működéséről jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni:

1. Az 1896-ik évben a pontosan vezetett szerzeménykönyv adatai szerint a könyvtár gyarapodott vétel útján 208 (1895-ben 249), ajándékban 485 (1895-ben 560), köteles példányban 574 (1895-ben 491) kötettel és füzetrel, melyek mind be vannak vezetve a pontosan és napról-napra vezetett szerzeménykönyvbe. Összes gyarapodás ezek szerint 1267 kötet és füzet (1895-ben 1300, tehát 63 kötettel és füzetrel kevesebb). Könyveket ajándékoztak: Vallás- és közoktatásügyi miniszterium, Kolozsvári Ferencz-József-Tud.-Egyetem, Magyar Tud. Akadémia, dr. Gyalui Farkas, Bölöny József, br. Bánffy Dánielné ö. exc.-ja, Ungváry Vilmos, Szepessy Lajos, Képviselet elnöki irodája, Parádi Kálmán, Ajtai K. Albert, Márki Sándor, Böhm Mihály, Simon József, Budapest főváros, Belügyminiszterium, Téglás Gábor, dr. Abt Antal, Győr város tanácsa, Katona-

kör (Kecskemét), Kolozsvári keresk. akadémiá, dr. Finály Henrik, Veress Endre, dr. Szamosi János, Kolozsvári keresk. és iparkamara, Földművelésügyi miniszterium, Kolozsvár város tanácsa, Czerny Antal, dr. Kanitz Ágost, Hornyánszky Viktor, Fülei Szántó Károly, M. kir. statisztikai hivatal, dr. Ferenczy Zoltán. Az adományok közül különösen kiemelendő a dr. Márki Sándor uré, a ki édes apja, Márki János emlékére a megboldogultnak könyvtárából 56 művet ajándékozott 118 kötetben. Kézíráttárunk részére ajándékozta Ajtai K. Albert úr *A kolozsvári könyvkötő czéh jegyzőkönyvét 1809-től*, Gombos Ferencz úr *Articuli R. Transilv. usque 1652, Extractus articulo R. Transilvaniae és Institutiones juris patriae Transilvaniae* köteteket, Éjszaky Károly úr *Mennyből jött levél*, Salamon Mária k. a. *Molnár György szính. engedélye* kéziratokat. De legkivált kiemelendő kézíráttárunk gyarapodására az, hogy Szilágy megye főispánja, br. *Wesselényi Miklós* úr, a Wesselényi-család összes kézíratait és egész levéltárát örök letétképen az Erdélyi Múzeum-Egyet. könyvtárának adta át és e levéltár elhelyezésére szekrényeket is csináltatott 180 frt értékben. Ennek rendezése a folyó év (1897) nyarán fog megtörténni. A könyvadományok legnagyobb része cserepéldány, melyek főképpen az orvos-természettudományi szakosztály kiadványaiért külföldről kerülnek könyvtárunkba. A vétel útján szerzett könyvekért kiadott egyletünk 1665 frt 81 krt, könyvkötetere 520 frt 80 krt, a br. Wesselényi-család levéltára behozatalára 47 frtot, írószerekre 13 frt 59 krt, vegyes költségekre 185 frt 01 krt, összesen 2432 frt 21 krt.

A könyvtár 1896. működéséből kiemelendő főleg a millenáris kiállítás való részvétel. Ezen ugyan könyvtárunk sem vett részt önállóan, azonban mindazt felküldte, a mit a kiállítás igazgatósága kívánt a kiállítás történelmi részére. A pontosan vezetett kimutatás szerint fölment a történelmi kiállításra régi magyar nyomtatvány 108 drb, ezímeres nemeslevél és oklevél 5 drb, kézirat 1 drb, kép 2 drb. E szerint tehát könyvtárunknak is van része abban az eredményben, hogy a történelmi csoportban egyletünk „millenniumi nagyermet” kapott. Továbbá a II. csoportban, választmányunk engedélyével, kiállítottuk könyvtárunk részéről egyletünk összes kiadványait 62 kötetben, díszes kötetekben, melyek ez alkalomra készültek, s melyekért egyletünk „kiállítási érmet” nyert „közhasznú tevékenységért.” Végül a kolozsvári keresk. és iparkamara felhívására monographiában kidolgoztam a kolozsvári nyomdászat történetét s ezzel kapcsolatban a kiállítás XV. csoportjában kiállítást rendeztem egyletünk választmányának engedélyével a kereskedelmi kamara által készített és utóbb egyletünknek ajándékozott 4 nagy szekrényben több mint 400 drb nyomtatványból, melyek által a kolozsvári nyomdászat fejlődését nyomdánként mutattam be. Ezek szerint tehát könyvtárunk több oldalúan és méltón vett rész a millenáris kiállításon.

A könyvtári munkálatokban a nyomtatványi rész feldolgozásában hátra semmi sincs s a kézíráttár rendezésében két teljes szekrényt feldolgoztunk. E szerint e részben is eléhaladás történt, s a ki tudja, hogy az mennyi munkával jár, nem is fogja keveselni.

2. Könyvtárunk használatáról a következő adatok szólnak. Az egyetem könyvtárával közös olvasóteremben 1896-ban 10 hó alatt megfordult 6110 olvasó, kikből egy hóra esik 611 olvasó s napjára 20—22. Könyvkivételre letettek az egyetemi hallgatók 680 indexet, helyi használatra kiadott 1632 mű, házi használatra 1085. Könyvtárunk személyzetében 1896-ban az a változás történt, hogy a megürült díjnoki állást egyletünk választmányának beleegyezésével 1896 júl. 17-én Székely János úrral töltöttem be, kiben könyvtárunk derék munkacrót nyert. A másik változás meg az volt, hogy engemet ő Felsője 1896 júl. 13-án a kolozsvári Ferencz-József-Tudományos-Egyetem könyvtára igazgatójának legkegyelmesebben kinevezni méltóztatván, ez által múzeum-egyletünknek pénztára lényeges könnyítést nyert.

Kérem a t. Közgyűlést, hogy ezen jelentésemet elfogadni méltóztassék.

4. Dr. *Apáthy* István az állattárról,
5. Dr. *Szádeczky* Gyula az ásvány- és közettárról,
6. Dr. *Istvánfi* Gyula a növénytani intézetről tett jelentést.
7. Dr. *Finály* Henrik a régiség- és éremtárról ezeket jelentette:

Tisztelt Közgyűlés!

Az elmúlt 1896 év folytán régiség- és éremtárunk története nagyon is sovány. Gyarapodás alig jutott, mindössze br. Bánffy Dezső miniszterelnök úr szívesességéből kaptunk egy példányt a millennium emlékére veretett nagy arany-éremből, és egy Eichholtz Alfréd nevű úr Berlinből beküldötte egy példányát annak az igazán remek művi emlékéremnek, a melyet elhunyt neje emlékére a berlini kir. pénzverdében, bronzból készíttetett. Vásárlás útján szereztünk egy őskori aranykarikát Szamos-Ujvárról és itt Kolozsvárt vásárolt egy régi rézmozsarat és a kolozsvári ötvös ezéh XV. százbeli ezüst pecsétnyomóját. Különbösen is nem is kínálkozott semmi érdekes vétel, de ha kínálkozott volna is, pénzügyi viszonyaink alig engedték volna, hogy nagyobb összeget igénybe vevő vásárba belemenjünk.

Az ezredévi országos kiállítás egyik gyűjteményünket se vette annyira igénybe, mint éppen a régiségtárunkat. Középkori hazai régiségeink csaknem mind ott voltak a történelmi főcsoport különböző osztályaiban kiállítva, úgy, hogy a gyűjteményi helyiség harmadik szobája, mondhatni, üresen állott a kiállítás egész tartama alatt. A fegyverzeteken kívül még ki volt állítva egy csaknem teljes sorozata az erdélyi fejedelmek pénzének és noha közvetlenül mellette állott a Resch-féle gyűjtemény, a melyet a nemzeti múzeum állított ki és a mely a példányok sokaságával vonta magára a figyelmet, a miénk túl tett rajta a sorozat teljes voltával, a mit a szakértők szívesen el is ismertek.

Gyűjteményünk ez idő szerint meglehetősen rendetlen állapotban látszik lenni; a kicsomagolás után csakhamar bekövetkezett téli hideg lehetetlenné tette a visszahelyezés munkáját a fűtetlen helyiségben, most pedig, a mikor a költözés Damokles-kardja függ a fejünk felett, és még éppen nem tudjuk, hogy a régi megyeházban számunkra kijelölt ideiglenes helyiség arra való lesz-e hogy a gyűjteményt ott rendezve felállíthassuk, vagy pedig kénytelenek leszünk csak raktárszerűen behelyezni a nagyobb részben becsomagolt tárgyakat. De nem csak azt nem tudjuk, hogy mekkora és milyen lesz az a helyiség, a melyet meghallgatásunk nélkül jelöltek ki; még azt se tudjuk, hogy mikor lesz kiürítve és a mi számunkra annyira alkalmazva, hogy az átköltözést megkezdhetjük. Kérdés tehát, nem volna-e célszerűbb inkább mindjárt a becsomagoláshoz fogni, mint rendezni; mert itt oly gyűjteményről van szó, a mely nagyon sok apróságot foglal magába és a melyet csak úgy, a mint van, megmozdítani lehetetlen. Minden esetre nehéz és kínos feladat lesz ez a hurezokodás, a melynek a háttérében már most is ott fenyeget az aránylag rövid idő múlva várandó ismételt átköltözés a végleges helyiségbe, a mely a legnagyobb valószínűséggel új bútorzat szerzésével és egészen új rendszer szerint való felállítással lesz egybekötve.

Méltóztassanak még ehhez számba venni azt is, hogy azt az egész munkát majd nekem személyesen és egyedül kell végeznem, mert, mondhatni, semmi állandó segítségem nincs.

8. Dr. *Szádeczky* Lajos olvasta fel a bölcsélet-nyelv és tört. tud. szakosztály — és

9. Dr. *Koch* Ferencz a math. és term. tud. szakosztály jelentését múlt évi működésükről.

10. A költségvetést a jelen évre a következőkép állapította meg a köz-

gyűlés, elfogadván az ig. választmánynak a költségvetést készítő bizottság javaslata alapján kidolgozott jelentését, mely szerint 1897-re a bevételek összege. . . . . 17,050 frt 60 kr.

Kiadás:

Rendszerek:	Pénztárnok fizetése	400	frt	—	kr.
	Titkár fizetése	600	"	—	"
	" lakbére	150	"	—	"
	Könyvtári őrségéd fizetése	800	"	—	"
	" lakbére	200	"	—	"
	Állattári " fizetése	800	"	—	"
	" lakbére	200	"	—	"
	Ásványtani praeparator fizet.	600	"	—	"
	Régiségártári őrségéd fizetése	600	"	—	"
	" lakbére	150	"	—	"
	Napidijasoknak	600	"	—	"
	Titkári írnok fizetése	300	"	—	"
	Szolga fizetése	360	"	—	"
	" ruhapénze	50	"	—	"
					5810 frt — kr.
Átalányok:	Forgó tőkére	500	"	—	"
	Igazgatás, kezelés	150	"	—	"
	Könyvtár	2500	"	—	"
	Term. táruk	2100	"	—	"
	Régiségártár	150	"	—	"
	Termtud. szakosztály	2200	"	—	"
	Tört. szakosztály	1800	"	—	"
	Rendkívüliek	250	"	—	"
					9150 frt — kr.
Nem állandók:	Mult évi hiány fedezete	207	"	03	"
	T. Zs. járadéka	800	"	—	"
	Herbichné kegydíja	400	"	—	"
	Egy aranylelet ára	1667	"	50	"
					3074 frt 53 kr.
	Összes kiadás				18034 frt 53 kr.
	Hiány				983 frt 93 kr.

11. A választmányból a szabályok értelmében kilépő 4 ig. vál. tag, u. m. dr. Abt Antal, dr. Fabinyi Rezső, dr. Farkas Lajos, dr. Moldován Gergely újra megválasztattak.

12. Br. *Wesselényi Miklós*, a ki családi levéltárát az Erdélyi Múzeumnak adományozta, tiszteleti taggá választott.

Ezzel az ülés véget ért.